

บทที่ 2

ปัจจัยที่นำไปสู่การตั้งกระทู้ถามของสมาชิกสภาผู้แทนราษฎร
ที่เกี่ยวกับการศึกษา ระหว่าง พ.ศ. 2475 - 2516

ตามนิยามของ "กระทู้ถาม" ในบทที่ 1 คือ "ข้อนโยบาย" หรือ "ข้อเท็จจริง" ที่ ส.ส. นำไปถามรัฐบาลหรือผู้เกี่ยวข้องกับหน้าที่นั้น ๆ ในสภา บทนี้จะได้ศึกษา วิเคราะห์ "ข้อนโยบาย" หรือ "ข้อเท็จจริง" ของรัฐบาลแต่ละสมัยที่แถลงไว้ต่อสภาในวันเข้ารับตำแหน่ง รวมทั้งสภาพพื้นฐานของการศึกษาในแต่ละสมัยที่มีผลกระทบต่อการศึกษา อัน เป็นจุดเริ่มต้นหรือ เป็นปัจจัยของการนำไปตั้ง เป็นกระทู้ถามในสภา ซึ่ง เป็นการวิเคราะห์เอกสาร เกี่ยวกับ เรื่อง นโยบายการศึกษาของรัฐบาล และสภาพพื้นฐานของการศึกษา

คำว่า "นโยบายของรัฐบาล" นั้น มีผู้ให้ความหมาย แนวคิด และขอบเขตไว้หลาย ท่าน ดังนี้

ทินพันธุ์ นาคะตะ กล่าวว่า นโยบายของรัฐ คือ โครงการที่รัฐบาลบัญญัติขึ้น เป็นแนวทางสำหรับการปฏิบัติในการจัดสรรคุณค่าต่าง ๆ ให้แก่สังคม¹

อุทัย ทิรัญโต กล่าวว่า นโยบายในทางรัฐศาสตร์ หมายถึง แนวการดำเนินงาน หรือการบริหารราชการ ซึ่งรัฐบาลได้กำหนดขึ้นให้ข้าราชการหรือประชาชนถือปฏิบัติ เพื่อให้การบริหารราชการดำเนินไปโดยมีเสถียรภาพ สอดคล้องต้องกัน เป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน และมีความสืบเนื่อง²

¹ทินพันธุ์ นาคะตะ, "นโยบายการพัฒนาและวิชาการ", วารสารพัฒนบริหารศาสตร์, 13, 1 (มกราคม 2516): 102.

²อุทัย ทิรัญโต, สารานุกรมศัพท์ทางรัฐศาสตร์, (กรุงเทพฯ: ทิพย์อักษรการพิมพ์, 2524), หน้า 519.

คณิน บุญสุวรรณ กล่าวว่า แนวนโยบายของรัฐ หมายถึง แนวทางในการบริหาร
งานของรัฐ ซึ่งถือเป็นแม่บทหลักที่รัฐบาลต้องดำเนินการ เป็นบทบัญญัติที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ³

นอกจากนี้ยังมีนักวิชาการชาวต่างประเทศ ได้ให้ทรรศนะเกี่ยวกับเรื่องนี้ไว้ ดังนี้

ชาร์ลส์ อี. แจค็อบ (Charles E. Jacop) กล่าวว่า นโยบายของรัฐ คือ
หลักการ แผนการ หรือแนวทางของการกระทำ⁴

เจมส์ อี. แอนเดอร์สัน (James E. Anderson) กล่าวว่า นโยบายของรัฐ คือ
แนวทางการกระทำของรัฐที่เกี่ยวข้องกับเรื่องใดเรื่องหนึ่งในสังคม ต้องเกี่ยวข้องกับการตัดสินใจ
ที่จะกระทำหรืองดเว้นมิให้กระทำอย่างใดอย่างหนึ่ง และต้องเกี่ยวข้องกับสิ่งใดก็ตามที่ได้กระทำ
การหรืองดเว้นการกระทำไป ซึ่งเป็นการดำเนินการตามที่ได้ตัดสินใจแล้ว⁵

ไอรา ชาร์ แคนสกี (Ira Shar Kansky) กล่าวว่า นโยบายของรัฐ คือ กิจกรรม
ต่าง ๆ ที่รัฐกระทำ มีขอบข่ายครอบคลุมถึงการบริการสาธารณะต่าง ๆ เช่น การศึกษา
สวัสดิการสังคม กฎข้อบังคับในกิจกรรมของบุคคลและหน่วยงาน การเฉลิมฉลองในโอกาสและ

³ คณิน บุญสุวรรณ, ปทานุกรมศัพท์รัฐศาสตร์, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สารานุกรม, 2527), หน้า 69

⁴ Charles E. Jacop, Policy and Bureaucracy, (Princeton, N.J.: D. Van Nostrand, 1966), p. 3.

⁵ James E. Anderson (ed.), Politics and Economic Policy-making, (Reading, Mass.: Addison-Wesley, 1970), p. 1.

เหตุการณ์ที่เป็นสัญลักษณ์ของประเทศ ฯลฯ⁶

เดวิด อีสตัน (David Easton) กล่าวว่า นโยบายของรัฐ คือ การแจกแจงคุณค่าต่าง ๆ อย่างถูกต้องตามตัวบทกฎหมายสำหรับสังคม เป็นส่วนรวม การดำเนินการทุกอย่างของรัฐบาลหนึ่ง ๆ ทั้งเลือกที่จะกระทำและเลือกที่จะไม่กระทำ ย่อมก่อให้เกิดผลในการแจกแจงคุณค่าต่าง ๆ ของสังคมนั้น ๆ นั้นเอง⁷

จะเห็นได้ว่าแนวความคิดและขอบเขตของคำว่า "นโยบายของรัฐบาล" นั้นคล้ายคลึงกัน นั่นก็คือ เป็นแผนการหรือแนวทางที่รัฐบาลกำหนดขึ้น เพื่อจะกระทำการหรือไม่กระทำการอย่างใดอย่างหนึ่ง อันมีเป้าหมายและหลักการดำเนินการในกิจกรรมต่าง ๆ ของรัฐบาล เพื่อให้เกิดคุณค่าหรือประโยชน์แก่สังคมโดยส่วนรวม ซึ่งความหมายที่ผู้วิจัยประมวลความคิดรวบยอดมานี้ ก็ตรงกับความหมายของ กุลธน ธนาพงศธร ที่กล่าวว่า นโยบายของรัฐ ก็คือ แนวทางกว้าง ๆ ที่รัฐบาลของประเทศหนึ่ง ๆ ได้กำหนดขึ้น เป็นโครงการ แผนการ หรือกำหนดการเอาไว้ล่วงหน้า เพื่อเป็นหนทางขึ้นนำให้การปฏิบัติต่าง ๆ บรรลุถึง เป้าหมายและวัตถุประสงค์ที่วางไว้⁸

⁶Ira Shar Kansky, "The Political Scientist and Policy Analysis", Policy Analysis in Political Science, ed. Ira Shar Kansky, (Chicago: Markham Publishing Co. 1970), p. 1.

⁷David Easton, The Political System: An Inquiry into the States of Political Science, (New York: Alfred A. Knopf, 1953), pp. 19-20.

⁸กุลธน ธนาพงศธร, หลักการกำหนดนโยบายของรัฐ, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์, 2520), หน้า 59.

จากแนวคิดทั้งหมดนี้ กล่าวได้ว่า "การศึกษา" ก็เป็นนโยบายหนึ่งของรัฐบาลที่กำหนดเป็นโครงการหรือแผนการไว้และมีการดำเนินการตาม เป้าหมายหรือวัตถุประสงค์นั้น เพื่อให้เกิดประโยชน์แก่สังคมโดยรวมเช่นกัน

ส่วนคำว่า "สภาพพื้นฐานของการศึกษา" ได้รวบรวมแนวคิดจากนักวิชาการและนักการศึกษาหลายท่านไว้แล้วในบทที่ 1 ประกอบด้วยปัจจัยที่สำคัญเป็นหลัก ได้แก่ สภาพพื้นฐานทางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคม ซึ่งส่งผลต่อการศึกษาด้วยเช่นกัน

ในระหว่าง พ.ศ. 2475 ถึง พ.ศ. 2516 ที่จะทำการศึกษาและวิจัยนี้ มีรัฐบาลขึ้นมาบริหารประเทศทั้งหมด 32 ชุด ซึ่งจะได้แยกพิจารณาเป็นช่วง ๆ ดังนี้

ช่วงที่ 1 สมัยเริ่มแรกการปกครองระบอบประชาธิปไตย พ.ศ. 2475-2481:
รัฐบาลพระยามโนปกรณนิติธาดา และพระยาพหลพลพยุหเสนา

ภายหลังจากเปลี่ยนแปลงการปกครองประมาณ 6 ปี มีรัฐบาลขึ้นมาบริหารประเทศทั้งสิ้น 8 ชุด แต่ละชุดมีนโยบายการศึกษาดังต่อไปนี้

รัฐบาลชุดที่ 1 บริหารประเทศระหว่างวันที่ 28 มิถุนายน 2475 ถึง 10 ธันวาคม 2475 มีพระยามโนปกรณนิติธาดา เป็นประธานคณะกรรมการราษฎร และพระยาประมวญวิชาพูล รักษาการแทนเสนาบดี กระทรวงธรรมการ* เป็นรัฐบาลชุดแรกที่ขึ้นมาบริหารประเทศเป็นการชั่วคราว เพื่อรอให้มีการเลือกตั้งและประกาศใช้รัฐธรรมนูญ จึงไม่ได้มีการแถลงนโยบายต่อสภา แต่ได้ยึดหลัก 6 ประการของคณะราษฎรในการบริหารประเทศ ซึ่งมีหลักการศึกษาว่าจะต้องให้การศึกษอย่างเต็มที่แก่ราษฎร⁹

* ในขณะนั้นเรียกตำแหน่ง "คณะรัฐมนตรี" ว่า "คณะกรรมการราษฎร" เรียก "นายกรัฐมนตรี" ว่า "ประธานคณะกรรมการราษฎร" เรียก "รัฐมนตรี" ว่า "กรรมการราษฎร" และเรียก "รัฐมนตรีว่าการกระทรวง" ว่า "เสนาบดีกระทรวง"

⁹ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 1/2475, หน้า 1.

รัฐบาลชุดที่ 2 บริหารประเทศระหว่างวันที่ 10 ธันวาคม 2475 ถึง 1 เมษายน 2476 มีพระยามโนปกรณนิติธาดา เป็นนายกรัฐมนตรี และเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ ได้แถลงนโยบายต่อสภาผู้แทนราษฎร เมื่อวันที่ 20 ธันวาคม 2475 ในส่วนของการศึกษามีดังนี้¹⁰

1. จะประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาให้ทั่วทั้งกรุงเทพฯ และหัวเมือง เพื่อให้ได้ปริมาณตามที่กำหนดไว้ในรัฐธรรมนูญ
2. ในส่วนการปรับปรุงคุณสมบัติแห่งการศึกษาทั่วไป จะแก้ไขให้พิเศษขึ้นด้วยตั้งพิธีฝึกหัดครูทุกประเภททุกชั้นจนพอแก่การ เพราะการสอนจะสำเร็จ เป็นผลดีสมหมายก็ด้วยต้องมีผู้สอนแต่ล้วน เป็นครูที่ได้ฝึกหัดอบรมมาดีแล้ว
3. ในส่วนวิชาชีพ จะริบแต่งตั้งโรงเรียนวิสามัญศึกษาทั้งแผนกกลีกรรมอุตสาหกรรม และพาณิชยกรรมให้ครบครัน ตั้งแต่ชั้นประถมศึกษาขึ้นไป เพื่อจะได้ไม่มีแต่การเรียนหนังสือ เป็นสามัญศึกษาไปส่วน เดียว เหมือน เดียวนี้
4. ในส่วนการศึกษาชั้นสูง จะได้จัดมหาวิทยาลัยให้สามารถสอนชั้นปริญญาที่เราต้องการให้ทัดเทียมกับมหาวิทยาลัยในนานาประเทศ เพื่อผู้เรียนจะได้สำเร็จการศึกษาชั้นอุดมศึกษาได้ในเมืองเราเอง โรงเรียนมัธยมบริบูรณ์สำหรับสอนนักเรียนบ่อนมหาวิทยาลัยก็จะจัดให้มีในหัวเมืองด้วย เพื่อเด็กมีเขavnผู้เกิดในท้องถิ่นต่าง ๆ จะได้เข้าถึงการเรียนชั้นนี้ได้สะดวก
5. ในส่วนเครื่องอุปโภคการศึกษา เช่น แขนงเรียน ห้องสมุด หุ่นเล่นเรียน การกีฬา การอนุชาต การลูกเสือ ฯลฯ เหล่านี้ก็จะจัดให้มีขึ้นแพร่หลายจนพอความต้องการ

รัฐบาลชุดที่ 3 บริหารประเทศระหว่างวันที่ 1 เมษายน 2476 ถึง 20 มิถุนายน 2476 มีพระยามโนปกรณนิติธาดา เป็นนายกรัฐมนตรี และเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการเหมือนเดิม ได้แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 1 เมษายน 2476

¹⁰ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 1/2476, หน้า 1.

ว่าจะเน้นการศึกษาทางอาชีพ มีการฝึกปฏิบัติงานอย่างจริงจัง ให้ความรู้ความเข้าใจในเรื่อง สิทธิหน้าที่ของพลเมืองตามระบอบรัฐธรรมนูญ เน้นการศึกษาด้วยตนเอง โดยเฉพาะผู้ที่ผ่านพ้น การศึกษาในระบบโรงเรียนไปแล้วให้รู้จักใฝ่หาความรู้อยู่เสมอ เร่งบำรุงการพลศึกษาให้เป็น การศึกษาเพื่อวินัย และธรรมะกับการศึกษา เพื่อให้เป็นพลเมืองดีทั้งกาย วาจา ใจ ปรับปรุง หลักสูตร ตำราเรียน เพิ่มพูนวิทยะฐานะ และคุณสมบัติของครูและวิชาชีพครูให้สูงขึ้น¹¹

รัฐบาลชุดที่ 4 บริหารประเทศระหว่างวันที่ 21 มิถุนายน 2476 ถึง 16 ธันวาคม 2476 มีพระยาพหลพลพยุหเสนา เป็นนายกรัฐมนตรี และเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ ได้แถลงนโยบาย เมื่อวันที่ 26 มิถุนายน 2476 แต่มิได้ กล่าวถึงนโยบายการศึกษาอย่างชัดเจนนัก เพียงอ้างถึงหลัก 6 ประการของคณะราษฎรว่า รัฐบาลนี้เห็นว่าหลัก 6 ประการที่สภาผู้แทนราษฎรได้รับรองแล้วนั้น เป็นหลักนโยบายที่ทุกกระทรวง ทบวง กรม จะร่วมมือกันดำเนินต่อไปได้¹²

รัฐบาลชุดที่ 5 บริหารประเทศระหว่างวันที่ 16 ธันวาคม 2476 ถึง 13 กันยายน 2477 มีพระยาพหลพลพยุหเสนา เป็นนายกรัฐมนตรี และพระสารสาสน์ประพันธ์ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ ได้แถลงนโยบาย เมื่อวันที่ 25 ธันวาคม 2476 มีนโยบาย การศึกษาว่า รัฐบาลมีจุดมุ่งหมายให้พลเมืองรู้จักและเข้าใจระบอบการปกครองตามแบบประชาธิปไตย ได้มีความ เป็นอยู่เหมาะสมแก่สมัยรัฐธรรมนูญ ขยายประถมศึกษาให้แพร่หลาย บำรุง การศึกษาทางอาชีพ และการหาวิชาความรู้ตามความต้องการ ยึดถือการปฏิบัติฝึกหัดงานให้สำคัญ ยิ่งขึ้นกว่าที่แลมาแล้ว โดยเฉพาะอย่างยิ่งให้ผู้ที่ผ่านพ้นการศึกษาในโรงเรียนไปแล้วได้มีโอกาส ฝึกฝนตนเองได้ไม่ละทิ้งเสียและให้ทุกคนมีโอกาสหาความรู้ได้อย่างเต็มที่ รวมทั้งจะบำรุง พลศึกษาให้เป็นการศึกษาเพื่อวินัยด้วย และจะปรับปรุงหลักสูตร ตำรา กับทั้งบำรุงฐานะและ คุณสมบัติของครูและอาจารย์ให้สมกับที่วิชาครูเป็นวิชาชีพ และที่ครูจะเป็นผู้อบรมสั่งสอนกุลบุตร กุลธิดาสืบไป¹³

¹¹ รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 1/2476, หน้า 62.

¹² รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 1/2476, หน้า 62.

¹³ รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 1/2476, หน้า 62.

รัฐบาลชุดที่ 6 บริหารประเทศระหว่างวันที่ 22 กันยายน 2477 ถึง 9 สิงหาคม 2480 มีพระยาพหลพลพยุหเสนา เป็นนายกรัฐมนตรี เหมือนเดิม แต่มีรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ 2 คน คือ พระสารสาสน์ประพันธ์ ดำรงตำแหน่งระหว่างวันที่ 22 กันยายน 2477 ถึง 31 กรกฎาคม 2478 และนาวาเอกหลวงสินธุสงครามชัย ดำรงตำแหน่งระหว่างวันที่ 1 สิงหาคม 2478 ถึง 9 สิงหาคม 2480 ได้แถลงนโยบาย เมื่อวันที่ 24 กันยายน 2477 มีนโยบายการศึกษาว่า รัฐบาลมีความปรารถนาอย่างยิ่งที่จะให้การศึกษาแก่พลเมืองทั่วไป อย่างเต็มที่ให้ได้รับการศึกษาทางธรรมชาติ ทางการงาน และทางสมาคม ฝึกฝนให้รอบรู้มีปัญญา ความคิดรู้จักค้นคว้าหาเหตุผลโดยตนเอง จะจัดการแก้ไขปรับปรุงงานประถมศึกษาและมัธยมศึกษา ให้มีระดับที่ดี ขยายประถมศึกษาให้มีโรงเรียนประชาบาลอย่างน้อยตำบลละ 1 แห่ง จะจัดการศึกษาทั้งทางสามัญศึกษา วิสามัญศึกษา หนักไปในทางเกษตรกรรมและพิชชยกรรม ส่วนอุดมศึกษา จะปรับปรุงมหาวิทยาลัยให้ได้มาตรฐานกับมหาวิทยาลัยที่ดีในอารยประเทศ จะได้ขยายงานให้นักเรียนได้เข้ารับการศึกษานี้มากขึ้น และจะบำรุงมาตรฐานทางวิชาการให้สูงขึ้น เป็นลำดับไป จะบำรุงพลศึกษา จัดหาสถานที่และอุปกรณ์การกีฬาต่าง ๆ รวมทั้งปรับปรุงหลักสูตร ตำรา และขยายการฝึกหัดครูให้สมกับที่วิชาครูเป็นวิชาชีพ¹⁴

รัฐบาลชุดที่ 7 บริหารประเทศระหว่างวันที่ 9 สิงหาคม 2480 ถึง 21 ธันวาคม 2480 มีพระยาพหลพลพยุหเสนา เป็นนายกรัฐมนตรี เหมือนเดิม และนาวาเอกหลวงสินธุสงครามชัย เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ ได้แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 11 สิงหาคม 2480 ว่าจะดำเนินนโยบายตามที่คณะรัฐบาลชุดก่อนได้แถลงไว้ต่อสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งมีหลักการเหมือนกัน¹⁵

¹⁴ ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 51. (24 กันยายน 2477), หน้า 2034.

¹⁵ เรื่องเดียวกัน, หน้า 2040.

รัฐบาลชุดที่ 8 บริหารประเทศระหว่างวันที่ 21 ธันวาคม 2480 ถึง 16 ธันวาคม 2481 มีพระยาทพพลพยุหเสนา เป็นนายกรัฐมนตรี และ นาวาเอกหลวงสินธุสงครามชัย เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ เหมือนเดิม ได้แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 23 ธันวาคม 2480 โดยอ้างถึงหลัก 6 ประการของคณะราษฎร และจะจัดการศึกษาตามแนวทางดังต่อไปนี้¹⁶

1. สามัญศึกษา จะจัดการศึกษาภาคบังคับให้ขยายออกไปตามความประสงค์ของพระราชบัญญัติประถมศึกษา และ เร่งรัดคุณภาพให้ดีขึ้นด้วย ส่วนภาคการศึกษานอกบังคับ ก็จะทำให้มีการศึกษาถึงชั้นมัธยมบริบูรณ์ทั่วทุกจังหวัด และจะสนับสนุนโรงเรียนราษฎรทั้งด้านจำนวนและคุณภาพตามแผนการศึกษา
2. อาชีวศึกษา จะจัดให้มีสถานศึกษา การอาชีพประเภทต่าง ๆ ให้เป็นปึกแผ่นตามความเหมาะสมแก่ท้องถิ่นตามลำดับความจำเป็น โดยเน้นหนักไปในทางปฏิบัติ
3. การศึกษาภาคผนวก จะจัดให้ผู้ที่ไม่รู้หนังสือได้รับการศึกษาจนอ่านออกเขียนได้ และเข้าใจหน้าที่พลเมือง
4. อุดมศึกษา จะปรับปรุงให้มีจำนวนและคุณภาพยิ่งขึ้น รวมทั้งจะจัดให้มีแผนกวิชาเพิ่มขึ้นตามความจำเป็น
5. การพลศึกษา จะจัดให้แพร่หลายในโรงเรียนทั่วไปตลอดจนประชาชนให้ได้ประโยชน์ทั้งทางกายและทางใจ

สภาพพื้นฐานทางการเมือง

ภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 คณะราษฎรซึ่งได้เข้ามาทำหน้าที่บริหารประเทศต้องประสบกับเหตุการณ์ไม่สงบทางการเมืองหลายครั้ง เช่น การรัฐประหารในวันที่ 20 มิถุนายน 2476 ซึ่งเกิดจากความแตกแยกเป็น 2 กลุ่มของคณะราษฎร คือ กลุ่มฝ่ายพลเรือน ซึ่งมี หลวงประดิษฐมนูธรรม (ปรีดี พนมยงค์) เป็นหัวหน้า โดยมีฝ่ายทหารเป็นกำลัง

¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 2550-2560.

สนับสนุนที่สำคัญ คือ พันเอกพระยาพลพลพยุหเสนา และพันตรีหลวงพิบูลสงคราม กับกลุ่มฝ่ายทหาร ซึ่งมีพันเอกพระยาทรงสุรเดช เป็นหัวหน้า และมีบุคคลสำคัญอื่น ๆ ที่สนับสนุน อาทิเช่น พันเอกพระยาฤทธิอัคเนย์ และพันโทพระปราศาสน์พิทยายุทธ เป็นต้น¹⁷ ความแตกแยกของทั้งสองกลุ่มนี้ถึงจุดแตกหักจากการเสนอเค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติของนายปรีดี พนมยงค์ ต่อคณะกรรมการพิจารณาเค้าโครงการเศรษฐกิจแห่งชาติ ซึ่งคณะกรรมการฯ ส่วนมากเห็นด้วย แต่นายกรัฐมนตรี คือ พระยามโนปกรณนิติธาดา ไม่เห็นด้วย จึงใช้สาเหตุนี้ออกพระราชกฤษฎีกาประกาศภาวะฉุกเฉิน และสั่งปิดสภาผู้แทนราษฎรด้วย เนื่องจากเห็นว่าไม่เป็นการสมควรที่จะให้สภาผู้แทนราษฎรวิพากษ์วิจารณ์ในเรื่องนี้¹⁸ จึงมีผลทำให้พระยาทรงสุรเดช และพรรคพวกลาออกจากตำแหน่งรัฐมนตรี และพันเอกพระยาพลพลพยุหเสนา ทำการรัฐประหารขึ้นในวันที่ 20 มิถุนายน 2476 ทำให้รัฐบาลของพระยามโนปกรณนิติธาดา ลาออกทั้งคณะ ปรีดี พนมยงค์ ก็ลี้ภัยไปต่างประเทศ อีกเหตุการณ์หนึ่ง คือ การแย่งชิงอำนาจทางการเมืองของพระองค์เจ้าบวรเดช ในวันที่ 16 ตุลาคม 2476 ที่เรียกว่า กบฏบวรเดช ซึ่งเป็นการกระทำของพลเอกพระวรวงศ์เธอพระองค์เจ้าบวรเดช อดีตเสนาบดีกระทรวงกลาโหมก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครอง เพื่อต่อต้านการกลับมาของปรีดี พนมยงค์ โดยนำทหารจากหัวเมืองและต่างจังหวัด เข้ามายึดพระนครเพื่อโค่นรัฐบาลของพันเอกพระยาพลพลพยุหเสนา แต่ก็ทำไม่สำเร็จ จึงลี้ภัยไปอยู่ต่างประเทศ

นอกจากนี้ยังมีเหตุการณ์ไม่สงบทางการเมืองอีกหลายครั้ง เช่น การสละราชย์สมบัติของพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว เมื่อ 2 มีนาคม 2477 กบฏล้มรัฐธรรมนูญ เพื่อต่อต้านคณะราษฎร เมื่อ 7 สิงหาคม 2477 กบฏนายสิบ ซึ่งเป็นการก่อการจลาจลของนายทหาร

¹⁷ ประยูร ภมรมนตรี, ชีวิต 5 แผ่นดินของข้าพเจ้า, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บรรณกิจ, 2518), หน้า 138.

¹⁸ "พระราชกฤษฎีกาให้ปิดประชุมสภาผู้แทนราษฎรและตั้งคณะรัฐมนตรีชุดใหม่", ราชกิจจานุเบกษา, 50 (1 เมษายน 2476): 1-9.

ชั้นประทวน เมื่อ 5 สิงหาคม 2478¹⁹ และยังมีเหตุการณ์ที่เกิดขึ้นกับหลวงพิบูลสงคราม หนึ่งในคณะกรรมการราษฎร และนายกรัฐมนตรีของไทยในสมัยต่อมาอีกหลายครั้งด้วย เช่น ในวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2477 ถูกนายพุ่ม ทับสายทอง ลอบยิงที่สนามหลวง ในวันที่ 11 ตุลาคม 2481 ถูก นายยัง ประไพศรี ลอบยิงที่ศรียาน ในวันที่ 9 พฤศจิกายน 2481 ถูก นายลี บุนดา คนใช้ในบ้านลอบยิงในบ้าน และในวันที่ 9 ธันวาคม 2481 ถูก นางเสงี่ยม ปลุกใจ เรือ คนครัวในบ้านลอบวางยาพิษ²⁰ เป็นต้น ความไม่สงบทั้งหมดนี้ทำให้รัฐบาลต้องทำการสอบสวนและจัดการกับฝ่ายที่เป็นปฏิปักษ์หลายครั้ง เพราะมีคดีพัวพันกันใน เรื่องการ เมือง เป็นสำคัญ

จากเหตุการณ์ไม่สงบทางการเมืองดังกล่าวข้างต้นนี้ มีผลทำให้เปลี่ยนแปลงรัฐบาลบ่อยในช่วง 5 ปีหลัง เปลี่ยนแปลงการปกครอง ซึ่งมีถึง 8 ชุด แต่ละชุดก็อยู่ในตำแหน่งไม่นาน สิ่งเหล่านี้มีผลต่อการศึกษาของชาติด้วย เพราะรัฐบาลแต่ละชุดก็มีนโยบายการศึกษาของตน บางชุดก็ได้อ้างถึงนโยบายของชุดก่อน และบางชุดก็ได้กล่าวถึงนโยบายการศึกษาไว้อย่างชัดเจนนัก เพียงแต่อ้างถึงหลัก 6 ประการของคณะราษฎร เป็นแนวทางปฏิบัติ และการกำหนดนโยบายการศึกษาก็ เป็นเพียงหลักการกว้าง ๆ เท่านั้น

สภาพพื้นฐานทาง เศรษฐกิจ

ก่อน เปลี่ยนแปลงการปกครอง ประเทศไทย ได้รับผลกระทบกระเทือนทาง เศรษฐกิจอย่างมาก เนื่องจากภาวะ เศรษฐกิจตกต่ำทั่วโลก และทวีความรุนแรง เพิ่มขึ้นในระหว่าง พ.ศ. 2472-2473 รัฐบาลไทยได้แก้ไขโดยการเพิ่มภาษีและตัดทอนรายจ่ายลงอย่างมากที่สุด คือ

¹⁹ ราชละเอียดโปรดดู รอง ศยามานนท์, ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ, (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2520), หน้า 90-99.

²⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 107.

ถึงประมาณร้อยละ 50 เพื่อจัดงบประมาณปี 2475 ให้เข้าสู่ดุลยภาพ²¹ ซึ่งดำเนินการดังนี้²²

1. แก้ไขปรับปรุงในเรื่องภาษีอากรต่าง ๆ เช่น ประกาศใช้พระราชบัญญัติภาษีเงินเดือน ขึ้นพิภักดิ์อัตราภาษีศุลกากร เป็นต้น
2. ออกกฎหมายห้ามเจ้าของที่ดินและบรรดานายทุนยึดข้าวซึ่งนำมาชำระหนี้เครื่องมือและที่ทำกินของชาวนา เพื่อเป็นการช่วยชาวนาที่ยากจน
3. ลดอัตราค่าไปรษณียากร โดยเรียกเก็บภาษีรายได้เป็นการทดแทน
4. ปรับปรุงอัตราเงินเดือนของข้าราชการ โดยเพิ่มอัตราเงินเดือนของข้าราชการชั้นผู้น้อย พร้อม ๆ กับลดเงินเดือนของข้าราชการชั้นผู้ใหญ่ลงตามส่วน

นอกจากนี้ยังมีการเปลี่ยนแปลงงบประมาณใหม่เพื่อให้เหมาะสมแก่ฤดูกาลและการบริหารงบประมาณ โดยเริ่มนับวันที่ 1 ตุลาคม จนถึงวันที่ 30 กันยายนของปีถัดไป ซึ่งเริ่มในปี 2481 เป็นต้นมา²³

ในช่วงนี้ งบประมาณของรัฐบาลไทยจะเน้นหนักไปในด้านการป้องกันประเทศ และการสาธารณสุขโลก เป็นส่วนใหญ่ ซึ่งจากสถิติรายปีในระยะนี้แสดงให้เห็นถึงงบประมาณรายจ่ายประจำปี เฉลี่ยแล้วทางการทหารร้อยละ 25 ทางมหาดไทยและตำรวจ ร้อยละ 20 เงินส่วนราชสำนัก ร้อยละ 10 การพัฒนาสาธารณสุขโลก ร้อยละ 10 (แบ่งเป็นสร้างทางรถไฟ ร้อยละ 5 สร้างทางหลวง ร้อยละ 3 และอื่น ๆ ร้อยละ 2) การปรับปรุงนครกรุงเทพ ร้อยละ 7

²¹ พร เพ็ญ อ้นตระกูล, "การใช้จ่ายเงินแผ่นดินในรัชสมัยพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว พ.ศ. 2453-2468", (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517), หน้า 213.

²² ม.ร.ว.ชนม์สวัสดิ์ ชมพูนุท, สี่ยุคสี่แผ่นดิน, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์พิทยาคาร, 2517), หน้า 126-127.

²³ สำนักงาน เลขาธิการรัฐสภา, รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร ครั้งที่ 5 (สามัญ) พ.ศ. 2481, (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2482), หน้า 146.

การศึกษา ร้อยละ 6 และอื่น ๆ อีกร้อยละ 11²⁴

จากสถิติดังกล่าวย่อมแสดงให้เห็นว่า สภาวการณ์ทางเศรษฐกิจมีผลโดยตรงต่อการศึกษาย่างยิ่ง เนื่องจากรัฐบาลมุ่งเน้นการปรับปรุงและพัฒนาประเทศในด้านอื่น ๆ จึงทำให้งบประมาณด้านการศึกษานั้นได้รับน้อยลง

ในเวลานี้หลวงประดิษฐ์มนูธรรมหรือนายปรีดี พนมยงค์ ได้เสนอเค้าโครงเศรษฐกิจของชาติ หรือสมุดปกเหลือง ซึ่งเป็นแนวความคิดใหม่สำหรับปรับปรุง เศรษฐกิจของประเทศแต่รัฐบาลไม่เห็นด้วย เพราะแนวทางของการปฏิบัติตาม เค้าโครงนี้เป็นหลักการของคอมมิวนิสต์ แม้แต่ ร.7 ก็ทรงมีพระราชวินิจฉัยว่าโครงการนี้เหมือนกับโครงการที่ใช้อยู่ในประเทศรัสเซีย²⁵ โครงการนี้นำไปสู่ความขัดแย้งในคณะรัฐบาลซึ่งได้กล่าวไว้แล้วในพื้นฐานทางการเมือง ถึงแม้ว่าแนวความคิดนี้จะไม่มียผลในทางปฏิบัติขณะนั้นก็ตาม แต่ได้รับการวิพากษ์วิจารณ์ ติความและนำมาศึกษาถึงอิทธิพลในด้านการพัฒนาเศรษฐกิจของชาติ และการเรียนการสอนวิชา เศรษฐศาสตร์ในสมัยต่อมา

นอกจากนี้ คณะราษฎรยังได้ปรับปรุงโครงสร้างของการจัดสรรงบประมาณแผ่นดินใหม่ โดยพยายามกระจายงบประมาณให้กว้างขวางขึ้น แต่งบประมาณด้านการศึกษาก็ยังน้อยกว่าด้านอื่น หากพิจารณาจากการจัดสรรงบประมาณอันมีงบรักษาความมั่นคง ซึ่งประกอบด้วย งบของกระทรวงมหาดไทยกับงบของกระทรวงกลาโหม กับงบเศรษฐกิจซึ่งประกอบด้วย งบของกระทรวงการคลัง กระทรวงเกษตรราธิการ กระทรวงธรรมการ และกระทรวงเศรษฐกิจ ดังมีรายละเอียด

²⁴ สถิติรายปีของประเทศไทยก่อนสงครามโลกครั้งที่ 2 อ้างถึงใน ฉัตรทิพย์ นาถสุภา, พัฒนาการเศรษฐกิจประเทศไทย, (กรุงเทพฯ: คณะรัฐศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2511), หน้า 22-23.

²⁵ เดือน นุนาค, ท่านปรีดีรัฐบุรุษอาวุโส ผู้วางแผนเศรษฐกิจไทยคนแรก, (พระนคร: โรงพิมพ์โพธิ์สามต้น, 2517), หน้า 46.

ต่อไปนี้เป็น 26

พ.ศ.	งบรักษาความมั่นคง ^(ก)	งบเศรษฐกิจ ^(ข)
	ร้อยละ	ร้อยละ
2475	38.57	24.37
2476	46.68	21.19
2477	45.23	26.17
2478	48.94	26.35
2479	44.64	34.54
2480	45.83	33.78
2481	45.30	35.88

จากตารางแสดงให้เห็นว่า งบประมาณที่นำมาใช้จ่ายทางการศึกษา ซึ่งรวมอยู่ในงบเดียวกับกระทรวงอื่น ๆ ถึง 4 กระทรวงในหมวดงบเศรษฐกิจ ก็ยังน้อยกว่างบรักษาความมั่นคงที่รัฐบาลจำเป็นต้องใช้จ่ายในการป้องกันประเทศขณะนั้น ทำให้งบประมาณการศึกษาได้น้อยกว่าที่ควรจะเป็น และถึงแม้จะเพิ่มขึ้นทุก ๆ ปีก็ตาม แต่ก็ยังน้อยกว่างบทางด้านรักษาความมั่นคงอยู่เสมอ

²⁶ชวลิต วายุภักตร์, "การปฏิรูปเศรษฐกิจในประเทศไทย พ.ศ. 2475-2485." ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจไทยจนถึง พ.ศ. 2484 ฉัตรทิพย์ นาถสุภา และ สมภพ มานะรังสรรค์. บรรณาธิการ, (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2527), หน้า 610-611.

(ก) คือ งบของกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงกลาโหม

(ข) คือ งบของกระทรวงการคลัง กระทรวงเกษตรราธิการ กระทรวงเศรษฐกิจ และกระทรวงธรรมการ

สภาพพื้นฐานทางสังคม

เนื่องจากมีความเปลี่ยนแปลงทางการ เมืองและ เศรษฐกิจดังกล่าว มีผลทำให้สังคมเปลี่ยนแปลงไปด้วย โดยเฉพาะการศึกษาซึ่งแต่เดิมมีศูนย์กลางอยู่ที่สถาบันครอบครัว สถาบันศาสนา และสถาบันพระมหากษัตริย์ แต่เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว คณะราษฎร ได้เล็งเห็นความสำคัญของการศึกษา ต้องการให้ประชาชนได้รับการศึกษาอย่างทั่วถึงมากขึ้น เนื่องจากก่อนเปลี่ยนแปลงการปกครองนั้น ผู้มีโอกาสรับการศึกษาและรับทุนจากรัฐบาลเพื่อไปศึกษาต่อยังต่างประเทศ ส่วนใหญ่จะเป็นคนชั้นขุนนางและเชื้อพระวงศ์ และส่วนหนึ่งสำเร็จการศึกษากลับมาก็มีส่วนก่อการเปลี่ยนแปลงการปกครองในเวลาต่อมา²⁷ แต่โอกาสก็ได้ขยายกว้างออกไปสู่คนชั้นอื่น ๆ ด้วย เมื่อรัฐบาลได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษา พ.ศ. 2464 บังคับให้เด็กทุกคนที่มีอายุ 7 ขวบ เข้าเรียนหนังสือในโรงเรียนจนกระทั่งอายุ 14 ปี แต่คนก็ไม่นิยมส่งบุตรหลาน²⁸ เข้าเรียน เนื่องจากกลัวว่าจะถูกเกณฑ์เป็นทหาร และก่อนหน้าที่จะมีพระราชบัญญัติศึกษานั้น เด็กชายก็มีโอกาสได้เข้าเรียนมากกว่าเด็กหญิง เพราะการศึกษานั้นผูกพันกับสถาบันศาสนา มีสถิติตัวเลขว่าในปี 2470 เด็กที่อยู่ในเกณฑ์บังคับทั่วประเทศมี 1 ล้านคนเศษ แต่เข้าโรงเรียนประมาณร้อยละ 52 เท่านั้น²⁹ จึงกล่าวได้ว่าประชาชนส่วนใหญ่ยังได้รับการศึกษาน้อยและยังไม่มีความรู้ความเข้าใจในระบบการเมือง การปกครองที่เปลี่ยนไปดังกล่าวของคณะราษฎร ก่อนทำการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

²⁷ ชาญวิทย์ เกษตรศิริ, "ภูมิหลังทางประวัติศาสตร์ของการเปลี่ยนแปลงการปกครอง 24 มิถุนายน 2475", 23 ตุลาคม 23, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2523), หน้า 44-52.

²⁸ ดวงเดือน พิศาลบุตร, ประวัติการศึกษาไทย, (กรุงเทพฯ: เจริญผลการพิมพ์, 2517), หน้า 2.

²⁹ วิทย์ วิศทเวทย์, ปรัชญาการศึกษาไทย 2411-2475, (กรุงเทพฯ: พันนี้พับลิชซิ่ง, 2526), หน้า 5.

เมื่อเปลี่ยนแปลงการปกครองแล้ว ในบั้นรัฐบาลได้จัดตั้ง "กรรมการศึกษา" ขึ้น เพื่อวางแผนการศึกษา ประกอบด้วย กรรมการ 6 คน มีเจ้าพระยาธรรมศักดิ์มนตรี เป็นประธาน กรรมการประกอบด้วย พระยาประมวญวิชาวุฒ พระยาอนุศาสน์พิชัยการ พระยาปริชานุศาสน์ พระเจียมวิรัชชพากย์ และมีหลวงศรีปริชาธรรมปาฐก เป็นเลขานุการ³⁰ ซึ่งก่อนหน้านั้นพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงมีพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ประกาศตั้ง "สภาศึกษา" ขึ้น เพื่อทำหน้าที่เป็นที่ปรึกษาของกระทรวงธรรมการ และแนะนำด้านการศึกษา พิจารณาร่างประกาศ แผนการศึกษา และแผนปฏิบัติการต่าง ๆ ก่อนเสนอไปยังคณะกรรมการราษฎร³¹

ความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในช่วงนี้ส่งผลต่อการศึกษาของประชาชนด้วย กล่าวคือ เมื่อพระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ทรงพระราชทานรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย เมื่อวันที่ 10 ธันวาคม 2475 ซึ่งเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกนั้น ตามรัฐธรรมนูญฉบับนี้ได้บัญญัติเกี่ยวกับการศึกษาไว้ในมาตรา 14 หมวดที่ 2 ว่าด้วยสิทธิและหน้าที่ของชนชาวไทย โดยบัญญัติให้รัฐให้เสรีภาพแก่ชาวไทยทุกคนในการเลือกศึกษาและแสวงหาความรู้ได้ตามความพอใจ³² บทบัญญัตินี้ย่อมมีผลบังคับต่อชาวไทยทุกคนให้เข้ารับการศึกษ

³⁰ "ประกาศตั้งกรรมการศึกษา", ราชกิจจานุเบกษา, 49 (11 กันยายน 2475): 360-361.

³¹ "ประกาศตั้งสภาศึกษา", ราชกิจจานุเบกษา, 49 (31 สิงหาคม 2475): 338-339.

³² พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอกรมหมื่นนราธิปพงศ์ประพันธ์, ประวัติรัฐธรรมนูญไทย ฉบับแรก พ.ศ. 2475 ถึงฉบับปัจจุบัน, (พระนคร: โรงพิมพ์ระจักษ์วิทยา, 2514), หน้า 46.

นอกจากนี้ ในวันที่ 17 มีนาคม 2475* สภาศึกษาก็ได้เสนอ "แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475" ต่อรัฐบาล กำหนดให้การศึกษาชั้นประถมศึกษาซึ่งมี 4 ปี เป็นการศึกษาภาคบังคับ รัฐบาลต้องจัดการให้โดยไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน และในแผนการศึกษาฉบับนี้ก็ได้อธิบาย "การศึกษาของหญิง" ไว้อย่างชัดเจนในข้อ 16 ด้วยว่า หญิงต้องได้รับความเสมอภาคกับชายในเรื่องการศึกษา ซึ่งสภาที่อนุมัติเมื่อวันที่ 28 มีนาคม 2475³³ และในปี 2478 รัฐบาลก็ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาฉบับใหม่ เพื่อเกณฑ์เด็กให้เข้าเรียนอย่างรีบด่วนและให้มากที่สุดเท่าที่จะทำได้ รวมทั้งในปี 2479 ก็ได้ประกาศใช้ "แผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479" อีกฉบับหนึ่ง เพื่อแก้ไขแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2475 ที่กำหนดให้เรียนสายสามัญยาวนานเกินสมควร³⁴

ถึงแม้จะมีคำกล่าวว่า การเปลี่ยนแปลงการปกครองในครั้งนี้จะเน้นเพียงการถ่ายโอนอำนาจทางการเมืองจากพระมหากษัตริย์มาสู่คณะราษฎรเท่านั้น อำนาจที่แท้จริงหาตกอยู่กับประชาชนส่วนใหญ่ไม่ และประชาชนส่วนใหญ่ก็ยังขาดความรู้ความเข้าใจทางการเมือง สังคมไทยก็ยังคงเป็นสังคมเกษตรกรรมอยู่เหมือนก่อนการเปลี่ยนแปลง แต่จากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ ก็มีผลให้ประชาชนทั้งชายและหญิงได้มีโอกาสเข้ารับการศึกษามากขึ้น และเป็นหน้าที่ของรัฐบาลที่ต้องจัดให้กับประชาชนอย่างหลีกเลี่ยงไม่ได้ด้วย เพราะมีบทบัญญัติไว้ในรัฐธรรมนูญอัน เป็นกฎหมายสูงสุดในการปกครองประเทศ

* คือ ปี 2476 ตามการนับปี พ.ศ. ในปัจจุบัน เพราะการนับปี พ.ศ. ก่อน พ.ศ. 2483 นั้น จะนับวันที่ 1 เมษายนของทุกปีเป็นวันขึ้นปีใหม่ ดูรายละเอียดเรื่องนี้ใน ประเสริฐ บัณฑิตกุล, เรื่องเดียวกัน, หน้า 320-324.

³³ สำนักงานเลขาธิการรัฐสภา, รายงานการประชุมสภาผู้แทนราษฎร พ.ศ. 2475 (ครั้งที่ 57), (พระนคร: โรงพิมพ์อักษรนิติ, 2476), หน้า 857.

³⁴ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435-2507 พิมพ์เป็นที่ระลึกเนื่องในวันครบรอบ 72 ปีของกระทรวง, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คุรุสภา, 2508), หน้า 341.

ช่วงที่ 2 สมัยสงครามโลกครั้งที่ 2 พ.ศ. 2482-2487 : รัฐบาลจอมพล ป.

พิบูลสงคราม สมัยที่ 1

ในช่วงนี้มีรัฐบาลขึ้นบริหารประเทศเพียง 2 ชุด ซึ่งมีนโยบายการศึกษา ดังนี้

รัฐบาลชุดที่ 9 บริหารประเทศระหว่างวันที่ 16 ธันวาคม 2481 ถึง 6 มีนาคม 2485 มีนายพันเอกหลวงพิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี และนาวาเอกหลวงสินธุสงครามชัย เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงธรรมการ แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2485 มีนโยบายการศึกษาดังนี้³⁶

1. สามัญศึกษา จะพยายามจัดให้การศึกษาภาคบังคับได้ขยายออกไปตามความประสงค์ของพระราชบัญญัติประถมศึกษาและเร่งรัดคุณภาพให้ดีขึ้นด้วยการบำรุงอุปกรณ์ของโรงเรียนและฐานะของครู ในภาคบังคับก็จัดให้มีการศึกษาถึงขั้นมัธยมบริบูรณ์ทั่วทุกจังหวัดและสนับสนุนโรงเรียนราษฎร์ให้ทวีขึ้นทั้งจำนวนและคุณภาพ
2. อาชีวศึกษา ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญยิ่ง จะจัดให้มีสถานศึกษาอาชีพประเภทต่าง ๆ ให้เป็นปึกแผ่นเหมาะสมแก่ท้องที่ตามลำดับความจำเป็นโดยหนักในทางปฏิบัติ
3. การศึกษาภาคผนวก จะพยายามจัดให้ผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือได้รับการศึกษาจนอ่านออกเขียนได้ และเข้าใจหน้าที่พลเมือง
4. จะปรับปรุงอุดมศึกษาให้มีคุณภาพและปริมาณยิ่งขึ้น จะจัดเพิ่มแผนกวิชาขึ้นตามความจำเป็น
5. จะจัดให้การพลศึกษาแพร่หลายในโรงเรียนทั่วไปตลอดจนถึงประชาชนให้เป็นประโยชน์ทั้งทางกายและทางใจ

³⁶ ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 59 ตอนที่ 18 (7 มีนาคม 2485), หน้า 518.

รัฐบาลชุดที่ 10 บริหารประเทศระหว่างวันที่ 7 มีนาคม 2485 ถึง 1

สิงหาคม 2487 มีจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี และพลโทประยูร ภมรมนตรี เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ* แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 16 มีนาคม 2485 มีนโยบายการศึกษาดังนี้³⁷

1. สามัญศึกษา โดยทั่วไปจะเร่งรัดส่งเสริมคุณภาพ สมรรถภาพและผลงฐานะของครูให้ดียิ่งขึ้น กับจะปรับปรุงหลักสูตรแบบ เรียนให้เหมาะสมแก่กาลสมัย และให้ได้ระดับมาตรฐานสม่ำเสมอทั่วราชอาณาจักร สำหรับการศึกษาภาคบังคับจะขยายออกไปตามความประสงค์ของพระราชบัญญัติประถมศึกษา ส่วนภาคบังคับจะจัดให้มีการศึกษาในโรงเรียนสตรี ถึงชั้นมัธยมบริบูรณ์ทั่วทุกจังหวัดเช่นที่ได้จัดแก่วรรณชายโดยครบถ้วน นอกจากนี้จะสนับสนุนช่วยเหลือและปรับปรุงโรงเรียนราษฎร์ให้ทวีขึ้นทั้งปริมาณและคุณภาพ
2. อาชีวศึกษา จะจัดให้มีสถานศึกษาอาชีพประเภทต่าง ๆ เป็นฝึกแผนที่เหมาะสมกับท้องถิ่นตามลำดับความจำเป็น จะปรับปรุงและปฏิบัติงานให้เหมาะสมกับความต้องการของประเทศชาติโดยเฉพาะที่อยู่ในภาวะคับขัน โดยจะฝึกหัดและเพิ่มจำนวนช่างฝีมือประเภทต่าง ๆ ให้มีความรู้ ความชำนาญในวิชาชีพที่จำเป็นให้เพียงพอ และส่งเสริมให้ประกอบประดิษฐ์กรรมบางชนิดขึ้นได้เอง ให้สอดคล้องกับโครงการอุตสาหกรรมของรัฐบาลด้วย
3. จะปรับปรุงอุดมศึกษาให้มีคุณภาพและปริมาณยิ่งขึ้น โดยจัดเพิ่มแผนกวิชาขึ้นตามความจำเป็น กับจะได้จัดตั้งโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา และมหาวิทยาลัยขึ้นในส่วนภูมิภาคตามลำดับ
4. จะเร่งส่งเสริมการพลศึกษาโดยให้นักเรียนได้รับการฝึกอบรมการกีฬาให้มากยิ่งขึ้น เพื่อความสมบูรณ์ในร่างกายและพลานามัย มีจิตใจเป็นนักกีฬา

* กระทรวงธรรมการ เปลี่ยนชื่อเป็น กระทรวงศึกษาธิการ ตามพระราชบัญญัติปรับปรุงกระทรวง ทบวง กรม พ.ศ. 2484.

³⁷ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 59 ตอนที่ 18 (7 มีนาคม 2485), หน้า 518.

5. การศึกษาผู้ใหญ่ จะกวาดชั้นผู้ใหญ่ที่ไม่รู้หนังสือให้ได้รับการศึกษาจนอ่านออกเขียนได้ เข้าใจหน้าที่ของพลเมืองและ เป็นกำลังส่งเสริมนโยบายของรัฐบาลให้เหมาะสมกับกาลสมัย

สภาพพื้นฐานทางการเมือง

หลังจากที่จอมพล ป. พิบูลสงคราม เข้าดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีสืบต่อจากพันเอกพระยาพหลพลพยุหเสนา ตามประกาศพระบรมราชโองการแต่งตั้ง เมื่อวันที่ 16 ธันวาคม พ.ศ. 2481 แม้ว่าจะพิจารณาจากรัฐบาลที่ขึ้นมารักษาประเทศแล้วมีเพียง 2 ชุดเท่านั้น และก็มีชีวิตอยู่เนื่องด้วย เพราะมีนายกรัฐมนตรีคนเดียวกันทั้ง 2 สมัย แต่จากการศึกษาข้อมูลจากเอกสารต่าง ๆ พบว่า ในสมัยนี้เป็นช่วงเวลาเดียวกับที่สงครามในทวีปยุโรปกำลังดำเนินมาถึงขั้นรุนแรง และขยายตัวกลายเป็นสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งเริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2482 เหตุการณ์นี้ส่งผลกระทบต่อประเทศไทยด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่ง เมื่อเกิดสงครามมหาเอเซียบูรพา อันเป็นส่วนหนึ่งของสงครามโลกครั้งที่ 2 ซึ่งรัฐบาลญี่ปุ่นประกาศสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตร คือ อังกฤษ ฝรั่งเศส และสหรัฐอเมริกา ในวันที่ 7 ธันวาคม พ.ศ. 2484 และขอตกลงทำสัญญากับรัฐบาลไทย เพื่อให้กองทัพญี่ปุ่นยกผ่านไจมาตีดินแดนมลายูและพม่าของอังกฤษ รัฐบาลไทยได้จำยอมลงนามในข้อตกลงฉบับนั้น เพื่อ "ร่วมวงศ์พินทุลย์" กับญี่ปุ่น เมื่อวันที่ 11 ธันวาคม พ.ศ. 2484³⁸ จึงเป็นผลทำให้ประเทศไทยต้องตกอยู่ในสภาวะสงครามอย่างแท้จริง เพราะเท่ากับว่าประกาศสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตร ทั้ง ๆ ที่ก่อนหน้านี้ประเทศไทยได้ประกาศตน เป็นกลางจากการตัดสินใจเข้ากับฝ่ายญี่ปุ่นของจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในครั้งนี้ ทำให้คณะรัฐบาลมีความเห็นแตกแยกกันเป็น 2 ฝ่าย ซึ่งอีกฝ่ายหนึ่งไม่เห็นด้วยกับการดำเนินนโยบาย เข้ากับฝ่ายญี่ปุ่นนี้ แม้แต่นักเรียนไทยและข้าราชการคนไทยในสหรัฐอเมริกาและอังกฤษก็ไม่เห็นด้วยเช่นกัน และได้รวมตัวกันเป็น "ขบวนการเสรีไทย" ต่อต้านญี่ปุ่นและต่อต้านรัฐบาลไทยด้วยที่ประกาศ

³⁸ ดิเรก ชัยนาม, ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช, 2513), หน้า 108-109.

สงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตร³⁹ เพราะไม่ยอมรับการตัดสินใจของรัฐบาลไทยที่กรุงเทพฯ

เมื่อสถานการณ์เป็นเช่นนี้ ก็มีผลกระทบต่อการศึกษาของชาติโดยตรง กล่าวคือ การส่งนักเรียนไทยไปเรียนในยุโรปและสหรัฐอเมริกาต้องหยุดชะงักลงและผู้ที่กำลังเรียนอยู่ รวมทั้งเรียนจบแล้วในขณะนั้นก็ยังไม่สามารถเดินทางกลับประเทศไทยได้ ส่วนสถานการณ์ภายในประเทศ รัฐบาลได้ประกาศใช้กฎอัยการศึกทั่วประเทศ ตั้งแต่วันที่ 10 ธันวาคม 2484 กระทรวงศึกษาธิการก็มีคำสั่งให้มหาวิทยาลัยและโรงเรียนทั่วไปปิดการเรียนการสอนชั่วคราว และเมื่อมีภาวะฉุกเฉินรุนแรงขึ้นในเวลาต่อมา กระทรวงศึกษาธิการก็ได้สั่งปิดเรียนอีกตั้งแต่วันที่ 1 ตุลาคม 2487 จนถึงเดือนพฤศจิกายน 2488⁴⁰ เป็นเวลานานถึง 1 ปีเศษที่นักเรียนต้องหยุดเรียนไป

นอกจากนี้ เมื่อทหารญี่ปุ่นเดินทัพเข้าสู่กรุงเทพฯ ในตอนบ่ายของวันที่ 8 ธันวาคม 2484 จากวันนี้ไปก็ได้ใช้สถานศึกษาหลายแห่งเป็นที่ตั้งค่ายรวมพลและพักอาศัยด้วย เช่น จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย โรงเรียนวัฒนาวิทยาลัย โรงเรียนเพชรบุรีวิทยาลงกรณ์ ส่วนที่มหาวิทยาลัยวิชาธรรมศาสตร์และการเมือง ขณะนั้นก็ได้ใช้เป็นที่กักขังเชลยศึกสัมพันธมิตรชั่วคราวด้วย ซึ่งการใช้สถานศึกษาเป็นที่พักของทหารนี้ ญี่ปุ่นได้เตรียมการไว้ก่อนจะยกทัพผ่านประเทศไทยแล้ว ดังคำบอกกล่าวของ ศาสตราจารย์ รอง ศยามานนท์ ราชบัณฑิตทางประวัติศาสตร์ และเป็นผู้ที่อยู่ในเหตุการณ์ขณะนั้น ได้บันทึกไว้ในหนังสือของท่านว่า "ขณะนั้นผู้เขียนได้รับมอบหมายจากสำนักเลขาธิการจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ให้เป็นเสมือนมัคคุเทศก์นำคณะผู้แทนญี่ปุ่นชมตึกต่าง ๆ ในบริเวณจุฬาฯ หลายครั้ง ผู้แทนญี่ปุ่นชอบดูแต่ห้องเรียนอย่างละเอียด โดยพยายามคำนวณเนื้อที่ด้วยการเดินเป็นก้าว ๆ อย่างช้า ๆ จึงทำให้ผู้เขียนเกิดสังหรณ์ใจว่า ญี่ปุ่นคงจะมีแผนการอะไรสักอย่าง ซึ่งปรากฏว่าเป็นความจริง เมื่อวันที่กองทัพญี่ปุ่นเดินทางมาถึงกรุงเทพฯ ก็ได้ใช้ห้องเรียนและบริเวณโรงเรียนเตรียมอุดมศึกษา และส่วนหนึ่งของจุฬาฯ เป็นที่พักอาศัยและอยู่ประจำจน

³⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 111-112.

⁴⁰ รอง ศยามานนท์, ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ, หน้า 180.

41
สงครามสิ้นสุดลง”

จากเหตุการณ์ไม่สงบทางการเมืองดังกล่าวมานี้ อาจให้ข้อสังเกตเบื้องต้นได้ว่าการศึกษาในช่วงเวลานี้ได้รับผลกระทบจากภัยสงครามอย่างแน่นอน และถึงแม้ว่าจะมีรัฐบาลเพียง 2 ชุด และมีนายกรัฐมนตรีคนเดียวกันก็ตาม แต่จากความแตกแยกกันภายในคณะรัฐบาลและสถานการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 นี้ ก็ทำให้รัฐบาลต้องสนใจเรื่องการป้องกันประเทศ การรักษาความมั่นคง และการดำเนินนโยบายต่างประเทศ เป็นสำคัญ

สภาพพื้นฐานทางเศรษฐกิจ

เนื่องจากในช่วงเวลานี้สภาพการณ์ทางการเมืองอยู่ในภาวะคับขัน ดังนั้นสภาวะเศรษฐกิจของชาติจึงทรุดลงอย่างยิ่งหลังจากที่กองทัพญี่ปุ่นยกเข้ามาในประเทศไทยได้ราว 6 เดือน⁴² เพราะเงินทุนสำรองของประเทศประมาณร้อยละ 60 ถูกรัฐบาลอังกฤษและสหรัฐอเมริกา กักไว้ที่ลอนดอนและนิวยอร์ก การค้าระหว่างประเทศก็หยุดชะงักลง อีกทั้งรัฐบาลไทยยังถูกญี่ปุ่นบีบบังคับให้ลดค่าเงินบาทลงมาเท่ากับเงินเยนของญี่ปุ่นด้วย⁴³ เมื่อเป็นเช่นนี้มีผลทำให้สินค้าราคาแพงขึ้นหลายเท่าตัว และขาดแคลนสินค้าที่จำเป็นสำหรับการอุปโภคบริโภคด้วย ยิ่งไปกว่านั้นรัฐบาลไทยยังต้องรับภาระหนักอีกประการหนึ่งคือ ญี่ปุ่นเรียกกองทัพเงินบาทไปสำหรับใช้จ่ายในกองทัพของญี่ปุ่นที่ตั้งมั่นอยู่ในประเทศไทย นอกจากนี้ญี่ปุ่นยังบังคับซื้อข้าวและอาหารต่าง ๆ จากไทยเพื่อเป็นเสบียงอีกด้วย ในระยะต่อมาญี่ปุ่นได้ผลิตธนบัตรออกมาใช้เอง มีผลทำให้เกิด

⁴¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 162-163.

⁴² Bangkok times (25 June 1942) อ้างถึงใน แคมสุข นุ่มนนท์, เมืองไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ดวงกมล, 2521), หน้า 141.

⁴³ หลวงวิจิตรวาทการ, "หลังจากประกาศสงคราม", ศูตทอง, (กรุงเทพฯ: มงคลการพิมพ์, 2513), หน้า 40-41.

สภาวะเงินเพื่อ ค่าของเงินตกต่ำลง สินค้าซึ่งหายากก็มีราคาสูงขึ้น⁴⁴ สิ่งเหล่านี้ล้วน เป็น ผลกระทบต่อ เศรษฐกิจของชาติทั้งสิ้น

เมื่อต้องประสบปัญหาเกี่ยวกับการ เปลี่ยนแปลงทาง เศรษฐกิจและปัญหาการครองชีพดังกล่าว รัฐบาลก็พยายามแก้ไข เพื่อบรรเทาความเดือดร้อนลง เช่น ประกาศพระราชกฤษฎีกาควบคุม เครื่องอุปโภคบริโภคให้เพียงพอแก่ความต้องการ พ.ศ. 2484 แจกบัตรปันส่วน เพื่อซื้อสิ่งของ ที่จำเป็นในชีวิตประจำวันให้แก่ชาวพระนครและธนบุรี พ.ศ. 2485 และขณะเดียวกันรัฐบาลก็ได้ปราบปรามผู้ค้ากำไรเกินควรและผู้กักตุนสินค้าเพื่อเก็งกำไร โดยกำหนดมาตรการลงโทษไว้ สูงถึงขั้นจำคุกตลอดชีวิตหรือประหารชีวิต รวมทั้งยึดสินค้ามาเป็นของรัฐบาลด้วย⁴⁵

นอกจากนี้รัฐบาลยังได้ส่งเสริมให้คนไทยขยันทำมาหากิน รู้จักประกอบอาชีพ มีพระราชบัญญัติจัดหางานให้แก่ผู้ไร้อาชีพในปี พ.ศ. 2484 ด้วย⁴⁶ และยังสนับสนุนให้ชาวไทย รู้จักค้าขาย ใช้เวลาว่างให้เป็นประโยชน์ด้วยการทำสวนครัว เลี้ยงสัตว์ เพาะปลูกเล็ก ๆ น้อย ๆ ในบ้าน เป็นต้น สิ่งเหล่านี้ช่วยให้ประชาชนมีรายได้พอเลี้ยงตัวเองในภาวะสงครามเช่นนี้

ยังมีการ เปลี่ยนแปลงโครงสร้างทาง เศรษฐกิจอีกประการหนึ่งในสมัยนี้ คือ การ ดำเนินนโยบายชาตินิยมทาง เศรษฐกิจ นับตั้งแต่ปี พ.ศ. 2481 เป็นต้นมารัฐบาลได้ก่อตั้ง รัฐวิสาหกิจและบริษัทกึ่งราชการขึ้นเป็นจำนวนมาก ได้แก่ บริษัทข้าวไทย ในปี 2481 บริษัท ค้าพืชผลไทย และธนาคารแห่งเอเชีย ในปี 2482 บริษัทไทยเดินเรือทะเล บริษัทเดินเรือ ไทย และบริษัทประมงไทย ในปี 2483 บริษัทค้าพืชผลเหนือ บริษัทพืชผลอีสาน และธนาคาร มณฑล ในปี 2484 บริษัทไทยเศรษฐกิจประกันภัย ในปี 2485 บริษัทพืชกลีกรวมและบริษัท เรือ

⁴⁴ ไปรอดดูรายละเอียดยใน อุบล จิระสวัสดิ์, "สภาวะทางการเมือง เศรษฐกิจ และ สังคมของประเทศไทยในระหว่างสงครามโลกครั้งที่ 2", (วิทยานิพนธ์อักษรศาสตรมหาบัณฑิต ภาควิชาประวัติศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2517), หน้า 288-289.

⁴⁵ แกมสุข นุ่มนนท์, เมืองไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2, หน้า 153-154.

⁴⁶ "พระราชบัญญัติจัดหางานให้แก่ผู้ไร้อาชีพ พ.ศ. 2484", ราชกิจจานุเบกษา, 58, 69 (30 กันยายน 2484): 1220-1227.

ล่าเสียง จำกัด ในปี 2486⁴⁷ เป็นต้น กิจการบางแห่งรัฐบาลเป็นผู้ถือหุ้นรายใหญ่ บางแห่ง เป็นกิจการส่วนตัวของสมาชิกคณะราษฎรและบางแห่ง เป็นธุรกิจของพ่อค้าคนกลาง ซึ่งนับ เป็น โครงสร้างใหม่ของ เศรษฐกิจไทย ดังจะ เห็น ได้ ว่า มี บาง กิจการ ดำ เนิน การ มา จนถึง ปัจจุบัน นี้ และที่ว่าเป็นโครงสร้างใหม่ก็เพราะว่าก่อนหน้านี้ เศรษฐกิจของไทยยังคงพึ่งพาสินค้าและผลผลิต ทาง เกษตร เป็น สำคัญ ธุรกิจและการค้าแบบนี้จะเป็นกิจการของชาวจีน เสียส่วนใหญ่ แต่เมื่อ รัฐบาลมาดำเนินการเอง และสนับสนุนด้านนี้ เนื่องจากความจำเป็นทาง เศรษฐกิจขณะนั้น จึงมีผลมากระทบถึงการศึกษานักชาติด้วย เพราะรัฐบาลมีนโยบายต้องการพัฒนาวิชาชีพ ได้ จัด ตั้งสถานศึกษาและแหล่งให้ความรู้ทางด้านวิชาชีพต่าง ๆ ขึ้นมา เช่น การตั้งโรงเรียนอาชีวศึกษา โรงเรียนพาณิชยการ การสอนวิชาพาณิชยศาสตร์และการบัญชีในจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และ มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ตลอดจนการเปิดอบรมความรู้ด้านอาชีวศึกษาสาขาต่าง ๆ เพื่อเป็น การปูพื้นฐานความรู้ด้านธุรกิจและการพาณิชย์ให้แก่ประชาชนทั่วไปอีกด้วย⁴⁸ และเพื่อให้คนไทย รู้จักทำมาค้าขายก็ได้มีพระราชบัญญัติควบคุมอาชีพของชาวต่างชาติ คือ การห้ามชาวจีนขายอาหาร ในสถานที่ราชการ ซึ่งคำประกาศสั่งห้ามนี้เริ่มใช้ที่กระทรวงศึกษาธิการ เป็นแห่งแรก รวมทั้งห้าม ชาวดังต่างชาตินำอาหารเข้าไปขายในโรงเรียนทุกแห่งทั่วราชอาณาจักร และหลังจากนั้นกระทรวง อื่น ๆ ก็นำไปปฏิบัติตาม⁴⁹

ในด้านงบประมาณที่จัดสรรมาใช้จ่ายทางการศึกษา ซึ่งเคยได้รับน้อยกว่าด้านอื่น ๆ มาหลายสมัยแล้วนั้น ในช่วงเวลานี้ก็ยิ่งได้รับน้อยลงไปอีกเมื่อเทียบกับด้านอื่น และก็มีลักษณะ

⁴⁷ ฉัตรทิพย์ นาถสุภา. และคณะ, ประวัติศาสตร์เศรษฐกิจและสังคม, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2527), หน้า 372.

⁴⁸ ศึกษารายละเอียดได้จาก ผาณิต รวบรวม, "นโยบายการพัฒนาเศรษฐกิจสมัยจอมพล ป.พิบูลสงคราม ตั้งแต่ พ.ศ. 2481-2487," (วิทยานิพนธ์ปริญาอักษรศาสตรมหาบัณฑิต แผนก วิชาประวัติศาสตร์ บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2521)

⁴⁹ กรมเลขาธิการคณะรัฐมนตรี, รายงานการประชุมคณะรัฐมนตรี ครั้งที่ 23/2483, วันพุธที่ 30 เมษายน พ.ศ. 2484 เรื่อง "อาชีพของคนไทยในประเทศไทย", หน้า 12.

คงที่ด้วย จากการจัดสรรงบประมาณในปี พ.ศ. 2481-2485 เมื่อเทียบ เป็นร้อยละได้ดังนี้⁵⁰

พ.ศ.	งบรักษาความมั่นคง (ก)	งบ เศรษฐกิจ (ข)
	ร้อยละ	ร้อยละ
2481	45.30	35.88
2482	42.98	35.94
2483	42.98	35.94
2484	43.86	35.60
2485	50.74	33.90

จากตารางแสดงให้เห็นว่า รัฐบาลมีความจำเป็นต้องใช้จ่ายในด้านการป้องกันประเทศมากกว่า เนื่องจากสถานการณ์บ้านเมืองอยู่ในภาวะฉุกเฉิน ดังนั้นงบเศรษฐกิจ ซึ่งประกอบไปด้วยงบของกระทรวงการคลัง กระทรวงเกษตร กระทรวงธรรมการ และกระทรวงเศรษฐกิจ จึงได้รับน้อยไปและน้อยลงตามสภาพการณ์ขณะนั้น แม้ว่าจะมีความจำเป็นทางการศึกษาด้วย เช่น การขยายสถาบันวิชาชีพ การให้ความรู้ทางด้านธุรกิจแก่ประชาชนดังกล่าวมาแล้วก็ตาม แต่ก็ทำได้ในสถานะเศรษฐกิจที่จำกัด เนื่องจากความไม่สงบในช่วงเวลานั้น

⁵⁰ ชวลิต วายุภักตร์, การปฏิรูปเศรษฐกิจในประเทศไทย พ.ศ. 2475-2485, หน้า 610-611.

(ก) คือ งบของกระทรวงมหาดไทยและกระทรวงกลาโหม

(ข) คือ งบของกระทรวงการคลัง กระทรวงเกษตรราธิการ กระทรวงเศรษฐกิจ กระทรวงธรรมการ

สภาพพื้นฐานทางสังคม

ความตึงเครียดจากสถานการณ์ทางการเมือง และความผันผวนทาง เศรษฐกิจ อันเนื่องมาจากสงคราม มีผลทำให้วิถีชีวิตและความเป็นอยู่ของคนในสังคมต้อง เปลี่ยนไป เพราะผู้นำคือ จอมพล ป. พิบูลสงคราม ขณะนั้น มีนโยบาย "สร้างชาติไทย" ซึ่งนับ เป็นการ "ปฏิวัติทางวัฒนธรรม" ครั้งใหญ่ และครั้งสำคัญยิ่งในประวัติศาสตร์ชาติไทย เพราะมีผลต่อ เอกลักษณ์ของสังคมไทยในสมัยต่อมา เริ่มจากนโยบายที่ต้องการเน้นให้เห็นว่าชาติไทย เป็นชาติ ที่เก่าแก่และมีอารยธรรมทัดเทียมกับอารยประเทศ กระบวนการกำหนดนโยบายและการดำเนินการ ในเรื่องนี้ จึงสั่งการออกมาในลักษณะที่เน้นความเป็น "ชาตินิยม" และให้ยึดถือ เป็นระเบียบ ปฏิบัติโดยการออก "รัฐนิยม" คือ ประเพณีนิยมที่คณะรัฐมนตรีประกาศใช้ในรูปประกาศสำนัก นายกรัฐมนตรี มีความมุ่งหมายที่จะให้ประชาชนปฏิบัติตาม เพื่อความ เจริญวัฒนาถาวรของประเทศ แม้จะไม่มีลักษณะ เป็นกฎหมายก็ตาม⁵¹

ในระหว่าง พ.ศ. 2482-2485 รัฐบาลได้ประกาศใช้รัฐนิยมอย่าง เป็นทางการรวม ทั้งสิ้น 12 ฉบับ⁵² ซึ่งได้มอบให้ "คณะกรรมการรัฐนิยม" มีหลวงวิจิตรวาทการ เป็นประธานใน การพิจารณาร่าง เพื่อความเหมาะสมและรัดกุมซึ่งกล่าวได้ว่ารัฐนิยมแต่ละฉบับนั้น เป็นการ เปลี่ยน วิถีชีวิตความเป็นอยู่และลักษณะความเคยชินของคนในสังคมอย่างสิ้นเชิง เพราะทุกเรื่องไม่ว่า จะเป็นการเรียกชื่อประเทศ การพูดจา ภาษาและสรรพนามที่ใช้ การประพฤติปฏิบัติตัวในสังคม การแต่งกาย เช่น ให้ยกเลิกการนุ่งโจงกระเบน ให้แต่งชุดสากล สวมรองเท้า สวมหมวก ซึ่งเรียกว่า "ยุคมาลานำไทย" รวมทั้งการกำหนดหลักเกณฑ์ในการเขียนภาษาไทย และการ ปรับปรุงตัวอักษรไทยแบบใหม่ เหล่านี้ล้วนขัดต่อแบบแผนการดำเนินชีวิตของคนไทยที่เคยปฏิบัติ

⁵¹ ดูความหมายและรายละเอียดใน รอง ศยามานนท์, ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบ รัฐธรรมนูญ, หน้า 110.

⁵² ดูรายละเอียดแต่ละฉบับได้ใน ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 56-58 และ ทินพันธุ์ นาคะตะ, "การเมืองไทยระหว่าง พ.ศ. 2482-2490", วารสารธรรมศาสตร์ 7,

กันมาทั้งนั้น แม้กระทั่งการตั้งชื่อ-สกุล การเรียกชื่อยศ-ตำแหน่ง หรือบรรดาศักดิ์ต่าง ๆ ด้วย⁵³

นอกจากนี้ยังมีการสร้างชาติด้วยวัฒนธรรม โดยตั้ง "สภาวัฒนธรรมแห่งชาติ" ขึ้น เมื่อ พ.ศ. 2485 เพื่อทำหน้าที่สั่งสอน อบรม และปลูกฝังความรักชาติแก่ประชาชน แบ่งงานออกเป็น 5 หน่วยคือ สำนักงานวัฒนธรรมทางจิตใจ สำนักงานวัฒนธรรมทางระเบียบประเพณี สำนักงานวัฒนธรรมทางศิลปกรรม สำนักงานวัฒนธรรมทางวรรณกรรม และสำนักงานวัฒนธรรมฝ่ายหญิง⁵⁴ ซึ่งแต่ละสำนักงานก็ดำเนินการด้านวัฒนธรรมในส่วนของตนอย่างเคร่งครัดตามนโยบายของรัฐบาล

สำหรับผลของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมในช่วงนี้มีต่อการศึกษาในหลายด้านด้วยกัน นอกจากจะประสบกับความเสียหายจากภัยสงคราม เพราะถูกโจมตีทางอากาศ ทำให้โรงเรียน และสถาบันการศึกษาหลายแห่งได้รับความเสียหาย และถูกใช้เป็นค่ายทหารญี่ปุ่นด้วย นักเรียน นักศึกษาก็ต้องหยุดเรียนตามประกาศและคำสั่งของกระทรวงศึกษาธิการ ตั้งแต่วันที่ 10 ธันวาคม 2484 ในปีนั้นการเรียนการสอนก็ต้องหยุดชะงักลง กระทรวงศึกษาธิการอนุญาตให้นักเรียน นิสิต นักศึกษาที่มีเวลาเรียนตั้งแต่ร้อยละ 60 ขึ้นไป เลื่อนชั้นไปเรียนชั้นใหม่ได้ในปีต่อมาที่โรงเรียน และมหาวิทยาลัยเปิดทำการสอนตามปกติ คือ ปี 2485 นักเรียนในรุ่นนี้จึงถูกเรียกว่า "การเลื่อนชั้นแบบโตโจ" หรือ "คะแนนโตโจสงครามโลกครั้งที่ 2" ตามชื่อนายทหารผู้นำของญี่ปุ่นขณะนั้น⁵⁵ และในปีเดียวกันนี้คือ ระหว่างวันที่ 2 ตุลาคม ถึง 16 พฤศจิกายน 2485 ก็เกิดน้ำท่วมกรุงเทพฯ ครั้งใหญ่ขึ้น ทำให้โรงเรียนในกรุงเทพฯ ต้องปิดเรียนอีกครั้งหนึ่ง นับว่าในช่วงนี้มีปัญหาเรื่องการเปิดและปิดเรียนที่ไม่มีกำหนดแน่นอนอีกด้วย รัฐบาลจึงได้กำหนดการวัดผลการศึกษาใหม่ คือ

⁵³ ดูรายละเอียดได้ใน รอง ศยามานนท์, ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ, หน้า 110-120. และ แกมสุข นุ่มนนท์, เมืองไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2, หน้า 31-77.

⁵⁴ "พระราชบัญญัติวัฒนธรรมแห่งชาติ ฉบับที่ 2", ราชกิจจานุเบกษา, 60, 1 (1 มกราคม 2486): 208-212.

⁵⁵ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435-2507, หน้า 443.

เตรียมการสอบไล่ไว้ล่วงหน้า มีการสอบเก็บคะแนน เดือนละ 1 ครั้ง ตามวิชาที่กำหนดไว้เป็นจำนวน 3 เดือน และจะคิดคะแนนเพิ่มให้ครั้งละ 1% ไปรวมกับปลายปีมีการสอบไล่ได้ตามปกติ ยิ่งกว่านั้นในการสอบไล่ประจำปียังได้ผ่อนผันให้ถือเอาผลของการสอบเพียงร้อยละ 45 เป็นเกณฑ์การสอบไล่ได้อีกด้วย⁵⁶ นับเป็นผลเสียต่อการศึกษาของชาติเช่นกัน

จะเห็นได้ว่าสภาพทางสังคมในช่วงนี้มีผลต่อการศึกษาอย่างมาก แม้จะมีรัฐบาลเพียง 2 ชุด บริหารประเทศโดยนายกรัฐมนตรีคนเดียวอย่างต่อเนื่อง แต่ก็ต้องประสบกับวิกฤตการณ์ดังเครียดจากสงคราม ทำให้รัฐบาลต้องแก้ไขปัญหาด้านอื่นก่อนอย่างรีบด่วน ในช่วงนี้จึงไม่มีการประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับใหม่ และไม่มีการประกาศใช้แผนการศึกษาชาติฉบับใหม่เลยเช่นกัน ยังคงใช้รัฐธรรมนูญฉบับพระราชทานวันที่ 10 ธันวาคม 2475 ในการบริหารประเทศและแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 ในการบริหารการศึกษายู่เหมือนเดิม

ช่วงที่ 3 สมัยยุติสถานการณ์สงครามและประกาศสันติภาพ พ.ศ. 2488-2491 :

รัฐบาลพลเรือนหลังสงครามโลกครั้งที่ 2

ในช่วงเวลานี้มีรัฐบาลขึ้นมายบริหารประเทศทั้งหมด 10 ชุด แต่ละชุดมีนโยบายการศึกษาที่แถลงไว้ดังนี้

รัฐบาลชุดที่ 11 บริหารประเทศระหว่างวันที่ 1 สิงหาคม 2487 ถึง 31 สิงหาคม 2488 มีพันตรีควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรี และมีนายทวี บุญยเกษตร เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 3 สิงหาคม 2487 ว่า จะยึดหลัก 6 ประการของคณะราษฎรในการบริหารประเทศ มิได้กล่าวถึงรายละเอียดในด้านใด ๆ⁵⁷

รัฐบาลชุดที่ 12 บริหารประเทศระหว่างวันที่ 31 สิงหาคม 2488 ถึง 17 กันยายน 2488 มีนายทวี บุญยเกษตร เป็นทั้งนายกรัฐมนตรี และรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 1 กันยายน 2488 ก็อ้างถึงหลัก 6 ประการของคณะราษฎร

⁵⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 445.

⁵⁷ ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 61 ตอนที่ 47 (พ.ศ. 2487), หน้า 1519.

อีกเช่นกัน และมีได้กล่าวถึงนโยบายการศึกษาไว้แต่อย่างใดเลย⁵⁸

รัฐบาลชุดที่ 13 บริหารประเทศระหว่างวันที่ 17 กันยายน 2488 ถึง 31 มกราคม 2489 มี ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช เป็นนายกรัฐมนตรี และพระธีรณสารวิศวรรรม เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 19 กันยายน 2488 ในส่วนของการศึกษาว่า จะพยายามปรับปรุงคุณภาพของการศึกษาโดยทั่ว ๆ ไปให้ดีขึ้น พยายามแก้ไขในส่วนที่ถูกระทบกระเทือนจากภัยสงครามให้กลับสู่สภาพปกติโดยเร็ว และจะปรับปรุงแก้ไขในด้านจิตใจ ศิลธรรม รวมทั้งสุขภาพอนามัยของนักเรียน เป็นสำคัญ เพื่อให้ได้พลเมืองดีเหมาะสมกับชาติที่รักสงบ⁵⁹

รัฐบาลชุดที่ 14 บริหารประเทศระหว่างวันที่ 31 มกราคม 2489 ถึง 24 มีนาคม 2489 มีพันตรีควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรี และพระธีรณสารวิศวรรรม เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 7 กุมภาพันธ์ 2489 ว่าจะได้พยายามแก้ปัญหาต่าง ๆ ทั้งในเรื่องที่เกี่ยวกับการเงิน การเศรษฐกิจ การครองชีพของราษฎร การรักษาความปลอดภัยภายใน การส่งเสริมการศึกษา การส่งเสริมสมรรถภาพและความเที่ยงธรรมของข้าราชการ ตลอดจนช่วยพัฒนาศีลธรรมของประชาชนโดยทั่ว ๆ ไป⁶⁰

รัฐบาลชุดที่ 15 บริหารประเทศระหว่างวันที่ 24 มีนาคม 2489 ถึง 9 มิถุนายน 2489 มีนายปรีดี พนมยงค์ เป็นนายกรัฐมนตรี และนายเดือน บุนนาค เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2489 ในส่วนของการศึกษาว่า รัฐบาลยินดียอมรับการร่วมมือของเอกชนในการจัดตั้งโรงเรียนและจัดทำตำราเรียน รัฐบาลจะเอาใจใส่เป็นพิเศษในเรื่องสถานที่เล่าเรียนและตำราที่ใช้ในโรงเรียนให้ทั่วถึง⁶¹

⁵⁸ ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 62 ตอนที่ 47 (พ.ศ. 2488), หน้า 1305.

⁵⁹ ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 62 ตอนที่ 52 (พ.ศ. 2488), หน้า 1426.

⁶⁰ ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 63 ตอนที่ 9 (พ.ศ. 2489), หน้า 161.

⁶¹ ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 63 ตอนที่ 16 (พ.ศ. 2489), หน้า 370.

รัฐบาลชุดที่ 16 บริหารประเทศระหว่างวันที่ 11 มิถุนายน 2489 ถึง 23 สิงหาคม 2489 มีนายปรีดี พนมยงค์ เป็นนายกรัฐมนตรี และนายเดือน บุนนาค เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 13 มิถุนายน 2489 โดยมีนโยบายการศึกษาว่า จะวางแผนการศึกษาของชาติให้มีรากฐานถาวร แนวทางการศึกษาคงแบ่งเป็นสามัญศึกษากับอาชีวศึกษา หลักสูตร ตำราเรียนจะปรับปรุงใหม่ให้เหมาะสมกับความต้องการของประเทศและความเป็นอยู่ของท้องถิ่น โดยจะให้ผู้ที่ได้รับการศึกษารู้จักค้นคว้าหาเหตุผลและมีศีลธรรมอันดีงาม ทั้งมีความรู้อันจำเป็นที่จะประกอบอาชีพตามที่ตนต้องการ เฉพาะอย่างยิ่งในทางเกษตรกรรมและพาณิชย์กรรม อีกทั้งการบำรุงฐานะของครู วิชาครู ให้เป็นที่เคารพนับถือแก่บรรดาศิษย์ ถือเป็นภาระกิจอันยิ่งใหญ่ของกระทรวงศึกษาธิการ⁶²

รัฐบาลชุดที่ 17 บริหารประเทศระหว่างวันที่ 23 สิงหาคม 2489 ถึง 30 พฤษภาคม 2490 มีพลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรี และนายเดือน บุนนาค เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 26 มิถุนายน 2489 ในส่วนของการศึกษาว่า จะดำเนินงานการวางแผนการศึกษาของชาติต่อจากงานที่รัฐบาลชุดก่อนดำเนินค้างอยู่ จะปรับปรุงหลักสูตรกับตำราเรียนให้เหมาะสมกับความต้องการของประเทศและความเป็นอยู่ของท้องถิ่นโดยให้ผู้ที่ได้รับการศึกษามีความรู้อันจำเป็นแก่การประกอบอาชีพและรู้จักค้นหาเหตุผล ในด้านฐานะของครูจะปรับปรุงครูประจำโรงเรียนให้เป็นข้าราชการตามคุณสมบัติและพื้นความรู้รวมทั้งการให้ความรู้เพิ่มเติมแก่ครูประจำโรงเรียนให้มากขึ้นเป็นพิเศษ⁶³

รัฐบาลชุดที่ 18 บริหารประเทศระหว่างวันที่ 30 พฤษภาคม 2490 ถึง 8 พฤศจิกายน 2490 มีพลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรี และนายเดือน บุนนาค เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 5 มิถุนายน 2490 ในส่วนของการศึกษาว่า รัฐบาลจะจัดการฝึกหัดครูให้ได้ทั้งปริมาณและคุณภาพ จะส่งเสริมอุดหนุน

⁶² ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 63 ตอนที่ 41 (ฉบับพิเศษ วันที่ 11 มิถุนายน 2489), หน้า 1.

⁶³ ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 63 ตอนที่ 56 (พ.ศ. 2489), หน้า 3.

โรงเรียนราษฎรให้มีฐานะและมีคุณภาพดีขึ้น จะเพิ่มสถานที่เล่าเรียน โรงเรียนรัฐบาลขึ้นอีก และจะจัดการศึกษาให้เปล่าในโรงเรียนรัฐบาล โดยวิธีคัดเลือกนักเรียนที่เรียนดี เข้าเรียน จะส่งเสริมและกวดขันโรงเรียนประชาบาลและเทศบาลให้มีคุณภาพดีขึ้น เพิ่มพูนความรู้ภาคบังคับให้ต้องศึกษาให้สูงขึ้น ทั้งนี้จะขยายเป็นระยะ ๆ และเป็นท้องที่ ๆ ไป จะปรับปรุงอาชีวศึกษาโดยวางโครงการอาชีวศึกษาให้เหมาะสมแก่ท้องถิ่น และจัดอาชีวศึกษาสำหรับผู้ใหญ่ขึ้นอีกด้วย⁶⁴

รัฐบาลชุดที่ 19 บริหารประเทศระหว่างวันที่ 10 พฤศจิกายน 2490 ถึง 6 กุมภาพันธ์ 2491 มีนายควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรี และนาวาเอกพระยาศราภักย์วินิจ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ แลลงนโยบายเมื่อวันที่ 7 พฤศจิกายน 2490 มีนโยบายการศึกษาดังนี้⁶⁵

1. จะส่งเสริมการศึกษาของประชาชนให้ก้าวหน้าทั้งในด้านปริมาณและคุณภาพให้เหมาะสมแก่การที่จะเป็นพลเมืองในระบอบประชาธิปไตย
2. จะปรับปรุงหลักสูตรให้เหมาะสมกับสภาพและความต้องการของประเทศ
3. จะอบรมศีลธรรมจรรยาของนักเรียนและกวดขันวินัย
4. จะจัดหาหนังสือตำราเรียนให้พอแก่ความต้องการ
5. จะบำรุงและส่งเสริมฐานะครู
6. จะขยายการศึกษาประเภทโรงเรียนอนุบาล

รัฐบาลชุดที่ 20 บริหารประเทศระหว่างวันที่ 21 กุมภาพันธ์ 2491 ถึง 8 เมษายน 2491 มีนายควง อภัยวงศ์ เป็นนายกรัฐมนตรี และ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช

⁶⁴ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 64 ตอนที่ 26 (พ.ศ. 2490), หน้า 1464.

⁶⁵ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 64 ตอนที่ 60 (พ.ศ. 2490), หน้า 3213.

เป็นนายกรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ แถลงนโยบาย เมื่อวันที่ 1 มีนาคม 2491
มีนโยบายการศึกษา ดังนี้⁶⁶

1. เพิ่มจำนวนครู ทั้งปรับปรุงอาชีพครูให้เป็นอาชีพที่มีรายได้สม เกียรติ
และมีความหวังที่จะได้ก้าวหน้ากับส่งเสริมความรู้และกวคชัณวินัยและสมรรถภาพของครูให้ดีขึ้น
2. นูรณะและเพิ่มสถานที่ศึกษา
3. จัดหาหนังสือ ตำราเรียน และอุปกรณ์อย่างอื่นในการให้การศึกษา
อบรมให้เพียงพอตามกำลังแห่งงบประมาณ โดยเฉพาะจะได้ส่งเสริมการพลศึกษา และอนามัย
ของนักเรียน ทัศนศึกษา การศึกษาผู้ใหญ่ และการศึกษาอนุบาล
4. ประสานงานระหว่างกระทรวง ทบวง กรม และองค์การของรัฐบาล
และติดต่อกับองค์การของ เอกชน ในอันที่จะจัดงานอาชีพให้ผู้ที่เรียนสำเร็จอาชีวศึกษาได้ประกอบ
อาชีพเป็นหลักแหล่งตามสมควรสืบไป
5. ปรับปรุงจำนวนอาจารย์ให้สมส่วนกับจำนวนผู้เข้าศึกษาในมหาวิทยาลัย
เพื่อให้คุณภาพการสอนสูงขึ้น ทั้งให้อาจารย์และผู้สำเร็จการศึกษาชั้นบัณฑิตได้ทำการค้นคว้า
มากขึ้น
6. จัดให้มีโครงการนุรณะการศึกษาของชาติในรูปที่ เ็นการถาวร

สภาพพื้นฐานทางการ เมือง

เนื่องจากรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ต้องแพ้การลงคะแนนเสียงในสภาถึง 2
ครั้ง ติดต่อกันในวันที่ 20 และ 22 กรกฎาคม 2487 เพราะสภาผู้แทนราษฎรลงมติไม่รับหลัก
การที่รัฐบาลเสนอร่างพระราชกำหนดระเบียบบริหารนครบาลเพชรบูรณ์ และร่างพระราชบัญญัติ
จัดสร้างพุทธบรมมณฑลที่สระบุรี⁶⁷ ทำให้รัฐบาลชุด "เชื้อผู้นำ" ต้องลาออกจากตำแหน่งไปโดย

⁶⁶ ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 65 ตอนที่ 14 (พ.ศ. 2491), หน้า 870.

⁶⁷ รวง ศยามานนท์, ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ, หน้า 209-212.

วิถีทางแห่งรัฐสภาในวันที่ 24 กรกฎาคม 2487 ต่อมาในวันที่ 1 สิงหาคมปีนั้น พันตรีควง อภัยวงศ์ ก็ได้รับพระบรมราชโองการแต่งตั้งให้เป็นนายกรัฐมนตรี⁶⁸ ซึ่งรัฐบาลชุดนี้เป็น รัฐบาลพลเรือนชุดแรก เพราะมีรัฐมนตรีที่เป็นทหารเพียง 7 คน จากทั้งหมด 22 คน⁶⁹ ต่าง ไปจากรัฐบาลชุดก่อน ๆ และในช่วงนี้กล่าวได้ว่ามีการเปลี่ยนแปลงรัฐบาลบ่อยมาก เพราะใน ระยะเวลาเพียง 3 ปีเศษเท่านั้น แต่มีรัฐบาลขึ้นมามีการบริหารประเทศถึง 10 ชุด แต่ละชุดก็อยู่ในตำแหน่งได้ไม่นาน ผลงานของรัฐบาลในชุดนี้ที่สำคัญคือ การประกาศใช้รัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2489 ซึ่งได้ชื่อว่าเป็นรัฐธรรมนูญที่มีความ เป็นประชาธิปไตยมากฉบับหนึ่งของประเทศไทย เป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกที่ยอมให้มีการจัดตั้งพรรคการเมืองขึ้นได้ เป็นครั้งแรก ประกาศใช้เมื่อวันที่ 10 พฤษภาคม 2489 นอกจากนี้ยังดำเนินการทางการเมืองเพื่อมิให้ประเทศต้องตกอยู่ใน สภาวะ "ผู้แพ้สงคราม" พยายามสร้างความเข้าใจอันดีกับฝ่ายสัมพันธมิตร โดยทำ "ความ ตกลงสัญญาสมบูรณแบบ"⁷⁰ รวมทั้งการเข้าเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ เป็นต้น

เมื่อรัฐบาลของพันตรีควง อภัยวงศ์ ขึ้นมาบริหารประเทศก็ดำเนินการรักษาความสงบ เรียบร้อยภายในประเทศ รักษาประเทศให้รอดพ้นจากการยึดครองของญี่ปุ่น และได้ยกเลิก กฎหมาย รวมทั้งรัฐนิยมต่าง ๆ ที่ประกาศใช้ในสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นโมฆะอย่าง ค่อยเป็นค่อยไป จนถึงเดือนสิงหาคม 2488 เมื่อญี่ปุ่นยอมจำนนต่อฝ่ายสัมพันธมิตร เป็นอันสิ้นสุด สงครามโลกครั้งที่ 2 และเมื่อได้ "ประกาศสันติภาพ" โดยฝ่ายสัมพันธมิตรแล้ว⁷¹ รัฐบาลพันตรี ควง อภัยวงศ์ ก็ได้ลาออกจากตำแหน่ง นายทวี บุญยเกตุ ก็เข้ามาดำรงตำแหน่งแทนอยู่ 17 วัน

⁶⁸ "คำแถลงนโยบายรัฐบาล", ราชกิจจานุเบกษา, 61, 47 (3 สิงหาคม 2487): 1519.

⁶⁹ เสถียร ลายลักษณ์ (รวบรวม), ประชุมกฎหมายประจำศก เล่มที่ 57 (พระนคร: สำนักนายกรัฐมนตรี, 2487), หน้า 476-477.

⁷⁰ "ความตกลงสัญญาสมบูรณแบบ", ราชกิจจานุเบกษา, แผนกฤษฎีกา 63, 4 (11 มกราคม 2489): 63.

⁷¹ "ประกาศสันติภาพ", ราชกิจจานุเบกษา, แผนกฤษฎีกา 62, 44 (16 สิงหาคม, 2488): 503.

ตั้งแต่วันที่ 31 สิงหาคม 2488 แล้วจึงลาออก เพื่อให้ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช มารับตำแหน่ง นายกรัฐมนตรีในวันที่ 17 กันยายน 2488 เพื่อเตรียมการเจรจาต่อรองกับฝ่ายสัมพันธมิตร เกี่ยวกับสถานะของประเทศภายหลังสงครามสงบต่อไป⁷²

ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ได้ดำเนินการเจรจาดกกลงกับอังกฤษด้วยการลงนามใน สัญญาสมบูรณัมแบบ เมื่อวันที่ 1 มกราคม 2489 เรียบร้อยแล้ว ฝ่ายสัมพันธมิตรก็เข้ามาปลดอาวุธ ทหารญี่ปุ่นในประเทศไทย และรัฐบาลก็ได้ออกพระราชบัญญัติอาชญากรรมสงครามขึ้น เพื่อป้องกัน มิให้นักการเมืองผู้เกี่ยวข้องกับการประกาศสงครามกับฝ่ายสัมพันธมิตรโดยเฉพาะจอมพล ป. พิบูลสงคราม ต้องถูกนำตัวขึ้นศาลต่างประเทศแทนศาลไทย ในที่สุดจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็ถูกจับกุม เมื่อวันที่ 16 กรกฎาคม 2488 แต่ศาลไม่อาจจะเอาโทษได้เพราะกฎหมายฉบับนี้ เป็นโมฆะ เนื่องจากขัดกับรัฐธรรมนูญ⁷³ เพราะกฎหมายจะไม่มีผลบังคับใช้ย้อนหลัง จากนั้น ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ก็ลาออกจากตำแหน่งไป

นายควง อภัยวงศ์ กลับเข้ามารับตำแหน่งใหม่อีกครั้งในวันที่ 31 มกราคม 2489 แต่อยู่ได้ไม่นานก็ต้องลาออกไป ในวันที่ 23 มีนาคม 2489 เนื่องจากแพะแค้นเสียงในสภา เรื่องการควบคุมค่าใช้จ่ายของประชาชนซึ่งรัฐบาลไม่สามารถแก้ไขได้ นายปรีดี พนมยงค์ จึงเป็นนายกรัฐมนตรีคนต่อมา ตั้งแต่วันที่ 24 มีนาคม 2489 ก็ประสบปัญหาเรื่องค่าใช้จ่าย เกี่ยวกับขบวนการเสรีไทยและอาวุธที่มีได้ส่งมอบให้แก่กองทัพ รวมทั้งกรณีสวรรคตของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอนันตมหิตล ที่รัฐบาลไม่อาจให้ความกระจ่างได้ และมีภาารวิจารณ์

⁷² ดิเรก ชัยนาม, ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2, หน้า 212-213.

⁷³ "พระราชบัญญัติอาชญากรรมสงคราม พ.ศ. 2488", ราชกิจจานุเบกษา, แผนก กฤษฎีกา 62, 58 (11 ตุลาคม 2488): 591.

กันไปตาม ๆ นา ๆ จนรัฐบาลต้องประกาศภาวะฉุกเฉิน ห้ามมีการวิพากษ์วิจารณ์ในเรื่องนี้
อีก⁷⁴ มีผลทำให้รัฐบาลชุดนี้ต้องลาออกจากตำแหน่งไป

หลวงธำรงนาวาสวัสดิ์ ได้ดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีคนต่อมาก็ไม่สามารถแก้ไข
ปัญหาเศรษฐกิจตกต่ำอันสืบเนื่องมาจากสงครามโลกครั้งที่ 2 นั้นได้ รวมทั้งปัญหาเงิน เพื่อ
ปัญหาค่าครองชีพ ปัญหาการขาดแคลนข้าว เนื่องจากต้องส่งขายให้กับอังกฤษตามความตกลง
ในสัญญาสมรณะแบบ และปัญหาการคืนดินแดนให้กับฝรั่งเศส⁷⁵ เป็นต้น เป็นผลให้กลุ่มนายทหาร
นอกประจำการ ทำรัฐประหารยึดอำนาจในวันที่ 8 พฤศจิกายน 2490 มอบให้นายควง อภัยวงศ์
กลับมาเป็นนายกรัฐมนตรีอีกครั้ง ประกาศใช้รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย (ฉบับชั่วคราว)
พ.ศ. 2490 หรือรัฐธรรมนูญฉบับใต้ร่ม รัฐบาลชุดนี้บริหารประเทศได้ระยะหนึ่งก็ต้องลาออกไป
และจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก็กลับเข้ามาดำรงตำแหน่งนายกรัฐมนตรีอีกครั้งในวันที่ 8
เมษายน 2491⁷⁶

ดังจะเห็นได้ว่าในระยะเวลายาวนี้ แม้มีความเปลี่ยนแปลงทางการเมือง
เกิดขึ้นหลายครั้ง จนเป็นสาเหตุให้ต้องเปลี่ยนแปลงรัฐบาลบ่อย รวมทั้งความเสียหายอัน
สืบเนื่องมาจากสงครามโลกครั้งที่ 2 ด้วย เป็นผลให้รัฐบาลต้องแก้ไขปัญหามากมายประการไป
พร้อม ๆ กัน

สภาพพื้นฐานทาง เศรษฐกิจ

ภายหลังสงครามโลกครั้งที่ 2 ประเทศไทยต้องประสบปัญหาทาง เศรษฐกิจหลายด้าน

⁷⁴ "แถลงการณ์ของรัฐบาล", ราชกิจจานุเบกษา, แผนกกฎหมาย (ฉบับพิเศษ)
63, 39 (9 มิถุนายน 2489) : 3.

⁷⁵ รอง ศยามานนท์, ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ, หน้า 274.

⁷⁶ รายละเอียดโปรดดู สุชิน ตันติกุล, รัฐประหาร พ.ศ. 2490, (กรุงเทพฯ :
สมาคมสังคมศาสตร์แห่งประเทศไทย, 2515).

อันเป็นผลมาจากสภาวะสงคราม ได้แก่ ปัญหาเงิน เพื่อ เนื่องมาจากการพิมพ์ธนบัตรออกใช้ในระหว่างสงครามของทหารญี่ปุ่นในประเทศไทย และการเปลี่ยนอัตราแลกเปลี่ยนบาทกับเงินเยน เป็นต้น สาเหตุดังกล่าวส่งผลให้มีธนบัตรหมุนเวียนในท้องตลาดมากเกินไป และราคาสินค้าสูงขึ้นตลอดเวลา เช่น ราคาข้าวสารใน พ.ศ. 2484 กระจอบละ 8-10 บาท แต่ในปี พ.ศ. 2490 ราคาเพิ่มขึ้นถึงกระจอบละ 170-190 บาท เป็นต้น รวมทั้งเครื่องอุปโภคบริโภคอื่น ๆ ก็มีราคาเพิ่มขึ้นประมาณ 10-15 เท่า⁷⁷ แม้ว่ารัฐบาลนายควง อภัยวงศ์ จะได้พยายามแก้ไขปัญหานี้ด้วยวิธีการต่าง ๆ เช่น อนุญาตให้เปิดสถานคาสีโนขึ้นชั่วคราว เพื่อให้การเงินหมุนเวียนมากขึ้น รวมทั้งประกาศเรียกเก็บธนบัตรใบละหนึ่งพันบาทคืนกลับกระทรวงการคลัง อีกทั้งต่อมา รัฐบาลนายปรีดี พนมยงค์ ใช้วิธีการกู้เงินจากต่างประเทศเพื่อซื้อสินค้าเข้าประเทศ และ รัฐบาลพลเรือตรีถวัลย์ ธำรงนาวาสวัสดิ์ ได้ขายทองคำทั้งภายในและภายนอกประเทศ เพื่อใช้แทนธนบัตรที่มีอยู่มากมายขณะนั้น และเพื่อให้ได้เงินตราต่างประเทศมาสำหรับบูรณะประเทศ แล้วก็ตาม⁷⁸ แต่สภาวะเงิน เพื่อก็ยังไม่ดีขึ้น

สาเหตุอีกประการหนึ่งที่มีผลต่อเศรษฐกิจของชาติหลังสงครามก็คือ การทำความตกลงสัญญาสมบูรณแบบกับอังกฤษ เมื่อวันที่ 1 มกราคม 2489⁷⁹ นั้น ประเทศไทยต้องเสียเปรียบในด้านเศรษฐกิจหลายประการ เช่น ไทยจะต้องคืนทรัพย์สินและผลประโยชน์ของอังกฤษในไทยที่ได้มาระหว่างสงคราม รวมทั้งการโอนสัญญาเช่าและสัมปทานดินบุกและไม้สัก คืนให้กับบริษัทเอกชนของอังกฤษ และยินยอมให้อังกฤษกลับเข้ามาทำธุรกิจต่าง ๆ ทั้งการค้าพาณิชย์และการธนาคารต่อไปด้วย นอกจากนี้ยังห้ามการส่งออกสินค้าที่สำคัญ เช่น ข้าว ดินบุก ยาง และไม้สัก ไปขายยังต่างประเทศ ผลของสัญญานี้ทำให้ไทยขาดเงินตราต่างประเทศเข้ามาหมุนเวียนภายใน

⁷⁷ ธนาคารแห่งประเทศไทย, รายงานประจำปีของธนาคารแห่งประเทศไทย พ.ศ. 2490, (พระนคร: ธนาคารแห่งประเทศไทย, 2490), หน้า 8.

⁷⁸ เรื่องเดียวกัน, หน้า 16-17.

⁷⁹ ดูรายละเอียดใน ดิเรก ชัยนาม, ไทยกับสงครามโลกครั้งที่ 2, หน้า 467-483.

ประเทศ ปัญหาขาดแคลนข้าว ซึ่งไม่เพียงพอกแก่การบริโภคและราคาแพงมาก และยังเกิดปัญหา
ฉ้อราษฎร์บังหลวง พ่อค้าคนกลางกักตุนสินค้าเกิดตลาดมืด ลักลอบขายสินค้าอีกด้วย ปัญหา
เหล่านี้ทำให้ประชาชนต้องเดือดร้อนใน เรื่องค่าครองชีพ เป็นอย่างมาก รัฐบาลก็เร่งแก้ไขปัญหา
ทางเศรษฐกิจหลายด้าน เพื่อให้ประชาชนมีความ เป็นอยู่ดีขึ้น และให้ระบบ เศรษฐกิจเข้าสู่ดุลย-
ภาพ ซึ่งจากรายงานสภาวะ เศรษฐกิจในช่วงนี้มีได้รายงานสภาวะการณ์การศึกษาเลย⁸⁰

สภาพพื้นฐานทางสังคม

ในช่วงแรกที่เปลี่ยนรัฐบาลจากจอมพล ป. พิบูลสงคราม มาเป็นรัฐบาลพันตรีควง
อภัยวงศ์ เมื่อวันที่ 24 กรกฎาคม 2487 นั้น สถานการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 ยังไม่สงบ
แต่ฝ่ายอักษะก็มิตีท่าว่าจะ เป็นผู้แพ้สงครามต่อฝ่ายสัมพันธมิตร ในช่วงปลายของสงคราม (พ.ศ.
2487-2488) ประเทศไทยถูกโจมตีทางอากาศอย่างหนักทั้งในส่วนกลางและส่วนภูมิภาค โดย
เฉพาะจังหวัดที่มีกองทัพญี่ปุ่นตั้งอยู่ หรือจังหวัดที่เป็น เส้นทางลำเลียงเสบียงอาหารและอาวุธ
ยุทธโศปกรณ์ ทำให้ขวัญและกำลังใจของประชาชน เสียอย่างมาก

ยิ่งกว่านั้น ภายหลังสงครามสงบแล้วทำให้เกิดความ เปลี่ยนแปลงทางสังคมอีกประการ
หนึ่งคือ ความแตกต่างระหว่างฐานะของคน ซึ่งบางคนถึงกับหมดเนื้อหมดตัว แต่มีบางคนกลายเป็น
เป็น "เศรษฐีใหม่" เพราะค้าขายกับญี่ปุ่น⁸¹ ทั้งยังมีปัญหาสังคมอีกหลายประการอันสืบมาจาก
ความตกต่ำทางเศรษฐกิจ เช่น มีโจรผู้ร้ายชุกชุมทั่วไปทั้งในเมืองและต่างจังหวัด โดยเฉพาะ
จังหวัดทางภาคกลาง เช่น ราชบุรี สุพรรณบุรี และกาญจนบุรี โจรบางพวกมีกองกำลังกว้างขวาง
และมีอาวุธที่พร้อม ได้แก่ เสือใบ เสือฝ้าย เสือคำ เสือมเหศวร เป็นต้น ส่วนทางภาคใต้

⁸⁰ ดูรายละเอียดใน สำนักงานเลขาธิการสภาเศรษฐกิจแห่งชาติ, สถานการณ์
เศรษฐกิจของประเทศไทยตั้งแต่สิ้นสงครามถึง พ.ศ. 2493, (พระนคร: สำนักงาน เลขา
ธิการสภาเศรษฐกิจแห่งชาติ, 2495), หน้า 78-89.

⁸¹ แกมสุข นุ่มนนท์, เมืองไทยสมัยสงครามโลกครั้งที่ 2, หน้า 159.

ก็มีโจรสลัดตะรุเตา ทำการปล้นสดมภ์ราษฎรอยู่เสมอ⁸² แม้แต่ในพระนคร เองก็มีชาวจีนบางกลุ่มที่อยู่ในเมืองไทยได้ก่อเหตุไม่สงบขึ้น เนื่องจากเป็นฝ่ายชนะสงครามและเป็นชาติมหาอำนาจ⁸³ แถวถนนเยาวราช ซึ่งเป็นย่านที่มีชาวจีนอยู่มาก มีการชักธงชาติจีนแทนธงชาติไทย ซึ่งผิดพระราชบัญญัติการชักธง และไม่ยอมเชื่อฟังเจ้าหน้าที่ที่ห้ามปราม จึงเกิดเหตุการณ์ไม่สงบขึ้นระหว่างเจ้าหน้าที่ตำรวจ สารวัตรทหาร และชาวจีนในย่านนั้น จนถึงกับต้องตั้งกรรมการผสมจีน-ไทยขึ้น เพื่อดูแลความสงบเรียบร้อย และในหมู่ชาวจีนก็ก่อความไม่สงบกันเองระหว่างชาวจีนที่นิยมรัฐบาลก๊กมินตั๋งของเจียงไคเช็ค กับชาวจีนที่นิยมรัฐบาลของเหมาเจ๋อตง ซึ่งกำลังทำสงครามกลางเมืองกันในประเทศจีน⁸⁴ ส่งผลให้ชาวจีนในประเทศไทยแบ่งกันออกเป็น 2 ฝ่าย มีการปลุกระดมความคิด เผยแพร่ลัทธิคอมมิวนิสต์โดยใช้โรงเรียนจีน สมาคมจีนและหนังสือพิมพ์จีนในไทยเป็นสื่อกลางด้วย สิ่งเหล่านี้เป็นปัญหาสังคมที่ก่อความยุ่งยากให้กับรัฐบาลพลเรือนหลังสงครามของไทยต้องรีบแก้ไขทั้งสิ้น

ช่วงที่ 4 สมัยฟื้นฟูบูรณะและพัฒนาประเทศ พ.ศ. 2492-2500 : รัฐบาล

จอมพล ป. พิบูลสงคราม สมัยที่ 2

ในช่วงนี้มีรัฐบาลขึ้นมาบริหารประเทศ 5 ชุด แต่ละชุดมีนโยบายการศึกษาดังนี้

รัฐบาลชุดที่ 21 บริหารประเทศระหว่างวันที่ 8 เมษายน 2491 ถึง 23 มีนาคม 2492 มีจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี และพลโทมังกร พรหมโยธี เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ แลลงนโยบายเมื่อวันที่ 21 เมษายน 2491 มีนโยบายการศึกษาว่า รัฐบาลนี้จะสนใจเป็นพิเศษในเรื่องการศึกษาของประชาชน จะพยายามให้พลเมือง

⁸² รอง ศยามานนท์, ประวัติศาสตร์ไทยในระบบรัฐธรรมนูญ, หน้า 274.

⁸³ William Skinner, Chinese Society in Thailand, (New York; Cornell University Press, 1957), p. 279.

⁸⁴ Ibid., p. 293.

ได้รับการศึกษาโดยทั่วหน้ากันด้วยการจัดตั้งโรงเรียนต่าง ๆ ของรัฐบาลและประชาชน เพิ่มขึ้น ทั้งปรับปรุงสมรรถภาพและเงินเดือนของครู ส่วนโรงเรียนเอกชนรัฐบาลก็จะสนับสนุนให้เพิ่ม พูนขึ้นทั้งคุณภาพและปริมาณ⁸⁵

รัฐบาลชุดที่ 22 บริหารประเทศระหว่างวันที่ 25 มิถุนายน 2492 ถึง 29 พฤศจิกายน 2494 มีจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี เหมือนเดิม แต่มี รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ 2 คน คือ พลตรีสวัสดิ์ สวัสดิ์ศรีชัย สวัสดิ์เกียรติ ดำรง ตำแหน่งระหว่างวันที่ 25 มิถุนายน 2492 ถึง 1 มกราคม 2494 และ นายเลียง ไชยกาล ดำรงตำแหน่งระหว่างวันที่ 11 มกราคม 2494 ถึง 29 พฤศจิกายน 2494 แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 6 กรกฎาคม 2492 มีนโยบายการศึกษาดังนี้⁸⁶

รัฐบาลถือว่าการส่งเสริมและการบำรุงการศึกษาอบรมประชาชน เป็นสิ่ง สำคัญลำดับแรก จะพยายามให้ประชาชนได้รับการศึกษาอบรมทั่วถึงกันทุกเพศทุกวัย โดย

1. จะส่งเสริมปรับปรุงและบำรุงการอาชีวศึกษาเป็นพิเศษ
2. จะส่งเสริมปรับปรุงและบำรุงการพลศึกษาให้ได้ผลดียิ่งขึ้น
3. จะส่งเสริมปรับปรุงการศึกษาผู้ใหญ่ให้กว้างขวางยิ่งขึ้น
4. จะตั้งโรงเรียนรัฐบาลและประชาบาลเพิ่มขึ้นให้เพียงพอกับความ ต้องการของประชาชนตามลำดับแห่งความจำเป็น
5. จะเพิ่มจำนวนครูอาจารย์ตลอดจนปรับปรุงสมรรถภาพของครู อาจารย์ให้เหมาะสมแก่กาลสมัย
6. จะขยายการสนับสนุนและบำรุงโรงเรียนราษฎร์ให้มากขึ้น
7. จะได้ปรับปรุงและขยายเพิ่มเติมการศึกษาชั้นมหาวิทยาลัยให้ได้ผลดี ยิ่งขึ้น
8. จะพยายามจัดให้มีห้องสมุดสำหรับประชาชนให้แพร่หลายยิ่งขึ้น

⁸⁵ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 65 ตอนที่ 22 (พ.ศ. 2491), หน้า 1607.

⁸⁶ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 66 ตอนที่ 39 (พ.ศ. 2492), หน้า 3422.

ทั้งปริมาณและคุณภาพ

๑. จะยึดหลักเป็นทางปฏิบัติว่า รัฐมีหน้าที่ให้การศึกษามอบแก่ประชาชนพลเมืองทุกคนโดยไม่ต้องเสียค่าเล่าเรียน และช่วยเหลือให้เครื่องอุปโภคการศึกษาตามสมควร

รัฐบาลชุดที่ 23 บริหารประเทศระหว่างวันที่ 29 พฤศจิกายน 2494 ถึง 6 ธันวาคม 2494 มีจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี และ พลเอกมังกร พรหมโยธี เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เนื่องจากเป็นรัฐบาลชั่วคราว เกิดจากการยึดอำนาจการปกครองแผ่นดินในวันที่ 29 พฤศจิกายน 2494 จึงไม่ได้แถลงนโยบายในการบริหารประเทศ หรือนโยบายการศึกษาแต่อย่างใดทั้งสิ้น⁸⁷

รัฐบาลชุดที่ 24 บริหารประเทศระหว่างวันที่ 6 ธันวาคม 2494 ถึง 23 มีนาคม 2495 มีจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี และ พลเอกมังกร พรหมโยธี เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 11 ธันวาคม 2494 มีนโยบายการศึกษาว่า รัฐบาลจะให้การศึกษามอบแก่ประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือ อาชีวศึกษาและอบรมศีลธรรม จะได้ขยายโรงเรียนและเพิ่มครูผู้สอนให้มากยิ่งขึ้น⁸⁸

รัฐบาลชุดที่ 25 บริหารประเทศระหว่างวันที่ 24 มีนาคม 2495 ถึง 26 กุมภาพันธ์ 2500 มีจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี และ พลเอกมังกร พรหมโยธี เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 3 เมษายน 2495 มีนโยบายการศึกษาว่า รัฐบาลนี้จะให้การศึกษามอบแก่ประชาชน โดยเฉพาะอย่างยิ่งอาชีวศึกษา การพลศึกษา จะได้ขยายโรงเรียนเพื่อครูผู้สอนให้มากขึ้น และโดยเฉพาะอย่างยิ่งการศึกษาระชาบาล⁸⁹

⁸⁷ ประ เสริฐ มีทมนุสคนธ์, รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี, หน้า 708.

⁸⁸ ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 68 ตอนที่ 79 (พ.ศ. 2494), หน้า 5871.

⁸⁹ ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 69 ตอนที่ 26 (พ.ศ. 2495), หน้า 1026.

รัฐบาลชุดที่ 26 บริหารประเทศระหว่างวันที่ 21 มีนาคม 2500 ถึง 16 กันยายน 2500 มีจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี และพลอากาศโทหม่อมทาสันทนะ เวชยันตรังสฤษฎ์ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 1 เมษายน 2500 มีนโยบายการศึกษาว่า รัฐบาลนี้จะส่งเสริมและบำรุงการศึกษาอบรมของประชากรราษฎรทั้งคุณภาพและปริมาณ เป็นลำดับแรก โดยจะได้ส่งเสริมการศึกษาในส่วนภูมิภาคให้มากยิ่งขึ้น ทั้งจะได้เร่งรัดในการสร้างอาคารเรียน การผลิตครูให้ได้ส่วน สัมพันธ์กับนักเรียน และส่งเสริมให้ครูมีเสถียรภาพและประสิทธิภาพยิ่งขึ้น⁹⁰

สภาพพื้นฐานทางการเมือง

เมื่อจอมพล ป. พิบูลสงคราม กลับเข้ามาบริหารประเทศอีกครั้งในช่วงนี้ แม้ว่าท่านจะเป็นนายกรัฐมนตรีคนเดียวในช่วงนี้ก็ตาม แต่ก็มีเหตุการณ์ไม่สงบทางการเมือง เกิดขึ้นหลายครั้ง เช่น ในวันที่ 1 ตุลาคม 2491 เกิดกบฏของฝ่ายเสนานิการ ซึ่งมีเสนานิการของกองทัพบก 3 คน เป็นหัวหน้า โดยมีจุดมุ่งหมายจะปรับปรุงกองทัพบก และไม่ต้องการให้ทหารเข้ามาเล่นการเมือง เหตุการณ์นี้มีหลายชื่อ เช่น กบฏนายพล กบฏ 1 ตุลาคม เป็นต้น⁹¹ ต่อมาในวันที่ 26 กุมภาพันธ์ 2492 เกิดกบฏวังหลวง โดยฝ่ายทหารเรือและหน่วยนาวิกโยธิน ช่วงชิงอำนาจจากกองทัพบก และกล่าวกันว่านายปรีดี พนมยงค์ มีส่วนรู้เห็นด้วยนั้น ผู้มีบทบาทในการปราบจลาจลครั้งนี้คือ พลตรีสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ซึ่งได้เลื่อนตำแหน่งเป็นพลโท และมีบทบาททางการเมืองในเวลาต่อมา ในวันที่ 29 มิถุนายน 2494 เกิดกบฏแมนฮัตตัน ขึ้นโดยมีทหารเรือส่วนหนึ่ง เรียกตัวเองว่า คณะกู้ชาติ และได้จับตัวจอมพล ป. พิบูลสงคราม ไปเป็นตัวประกันด้วย เรียกเหตุการณ์นี้อีกชื่อหนึ่งว่า กบฏ 29 มิถุนายน และในปีเดียวกันคือ วันที่ 29 พฤศจิกายน 2494 ก็เกิดเหตุการณ์ซึ่งเรียกว่า "รัฐประหารเจียม" โดยมีทหารบก ทหารเรือ ทหารอากาศ เข้าร่วมกันเรียกตนเองว่า "คณะบริหารประเทศชั่วคราว" มีจุดประสงค์เพื่อปรับปรุงคณะรัฐมนตรีและแก้ไขรัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ. 2492 โดยนำเอารัฐธรรมนูญฉบับ พ.ศ.

⁹⁰ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 74 ตอนที่ 36 (พ.ศ. 2500), หน้า 931.

⁹¹รอง ศยามานนท์, ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ, หน้า 303.

2475 กลับมาใช้และแก้ไขเพิ่มเติมบางประการมาบริหารประเทศ และอีกเหตุการณ์ในวันที่ 10 พฤศจิกายน 2495 เกิดกบฏสันติภาพ หรือกบฏ 10 พฤศจิกายน ขึ้น โดยกรมตำรวจสอบสวนได้ว่า มีคณะบุคคลกลุ่มหนึ่งทำการปลุกระดมทางความคิดให้คนไทยแตกแยกกัน เป็นต้น⁹²

จากเหตุการณ์ทั้งหมดในระยะเวลาดังกล่าว แม้ว่าจอมพล ป. พิบูลสงคราม จะเป็น นายกรัฐมนตรีเพียงคนเดียวตลอดระยะเวลา 10 ปีนี้ แต่ก็มีความสำเร็จไม่สงบทางการเมืองหลายครั้ง ดังนั้นย่อมมีผลต่อการศึกษาด้วย เพราะนโยบายการศึกษาต้อง เปลี่ยนไปตามคณะรัฐบาลที่ขึ้นมายบริหารประเทศ

สภาพพื้นฐานทาง เศรษฐกิจ

จอมพล ป. พิบูลสงคราม ได้ใช้นโยบายชาตินิยมในทาง เศรษฐกิจและวัฒนธรรม มาตั้งแต่บริหารประเทศในช่วงแรก และเมื่อกลับมายบริหารประเทศอีกครั้ง ก็ได้ดำเนินนโยบายชาตินิยมต่อมา โดยเฉพาะอย่างยิ่งการที่ประเทศจีน เปลี่ยนแปลงการปกครอง เมื่อปี พ.ศ. 2492 นั้น ส่งผลให้บรรดาชาวจีนในประเทศไทยซึ่งมีอิทธิพลทาง เศรษฐกิจอย่างมาก เกิดแตกแยกกันทางความคิด มีการเคลื่อนไหวในองค์กรและสมาคมต่าง ๆ ของชาวจีน ดังนั้นรัฐบาลจึงดำเนินนโยบายต่อต้านจีน และต่อต้านคอมมิวนิสต์ไปพร้อม ๆ กัน โดยน่านโยบายชาตินิยมกลับมาใช้อีกครั้ง เช่น จำกัดจำนวนคน เข้าเมืองสัญชาติละไม่เกิน 200 คน ควบคุมธุรกิจของคนจีน ออกพระราชกฤษฎีกากำหนดอาชีพและวิชาชีพไว้สำหรับคนไทยโดยเฉพาะ⁹³ รวมทั้งห้ามนำหนังสือพิมพ์จีน เข้าประเทศ จำกัดการสอนภาษาจีนในโรงเรียนจีน เป็นต้น การลดบทบาททาง เศรษฐกิจของชาวจีนในครั้งนี้ ทำให้ชาวจีนหันมาประสานประโยชน์กับฝ่ายรัฐบาลมากขึ้น มีการเชิญบุคคลสำคัญของรัฐบาลไปเป็นประธาน เป็นกรรมการ หรือมีหุ้นส่วน

⁹² เรื่องเดียวกัน, หน้า 330.

⁹³ "พระราชกฤษฎีกากำหนดอาชีพและวิชาชีพไว้สำหรับเฉพาะคนไทย", ราชกิจจานุเบกษา, 10, 66 (5 กุมภาพันธ์ 2492): 60.

ในบริษัทต่าง ๆ อย่างกว้างขวาง⁹⁴ และนอกจากนี้การจัดตั้งรัฐวิสาหกิจ ดังบริษัทไทยนิยม เพื่อพยายามดำเนินการผูกขาดการค้าสำหรับคนไทย ก็ทำให้มีผู้บริหารประเทศบางคน เข้ามาดำเนินการบริหารรัฐวิสาหกิจเหล่านั้นด้วย จึงเข้าลักษณะที่ว่าคนของรัฐบาลไปควบคุม ธุรกิจของชาวจีน และในที่สุดก็เข้าไปช่วยคุ้มครองผลประโยชน์ให้แก่ธุรกิจของชาวจีนไปด้วย ทำให้ธุรกิจต่าง ๆ เติบโตและขยายตัวไปภายใต้การควบคุมและคุ้มครองของบุคคลในคณะ รัฐบาลอย่างรวดเร็ว รวมทั้งก่อตั้งบริษัทของตนเองด้วย เช่น บริษัทศรีอยุธยาประกันภัย ในปี 2493 บริษัทประกันชีวิตศรีอยุธยา ในปี 2494 บริษัทสามัคคีก่อสร้าง บริษัทบ้านไทย ในปี 2495 บริษัทค้าสัตว์ทหารสามัคคี บริษัทศรีอยุธยาพาณิชย์ ในปี 2496 บริษัทค้าสัตว์ เอ็กซ์พอร์ต และบริษัทส่งเสริมเศรษฐกิจแห่งชาติ ในปี 2497 เป็นต้น⁹⁵

นอกจากนี้ ภายหลังจากสงครามสงบ รัฐบาลสหรัฐอเมริกา มีแผนการมาร์แชล (Marshall Plan) เพื่อให้เงินช่วยเหลือฟื้นฟูเศรษฐกิจแก่ประเทศในกลุ่มยุโรปตะวันตก และสำหรับประเทศไทย เมื่อเข้าเป็นสมาชิกขององค์การสหประชาชาติ อีกทั้งสภาวะขาดเงินตราต่างประเทศเข้ามาหมุนเวียนภายในประเทศ ทำให้เกิดสภาวะเงินเฟ้อหลังสงคราม จึงมีผลทำให้ไทยต้องขอความช่วยเหลือทางการเงินจากสหรัฐอเมริกาด้วย ในปี 2493 สหรัฐอเมริกาและไทยได้ออกแถลงการณ์ร่วมกันโดยเน้นความสำคัญของนโยบายต่อต้านคอมมิวนิสต์ จึงให้ความช่วยเหลือแก่ไทยด้วยการทำความตกลงร่วมกัน และลงนามในสัญญา 3 ฉบับ คือ ความตกลงร่วมมือทาง เศรษฐกิจและเทคนิค ความตกลงร่วมมือทางการศึกษาและวัฒนธรรม และความตกลงช่วยเหลือทางทหาร⁹⁶ ซึ่งความช่วยเหลือทาง เศรษฐกิจและเทคนิคที่ไทยได้รับมานี้

⁹⁴ สมภพ มานะรังสรรค์, การขยายตัวของระบบทุนนิยมในประเทศไทย พ.ศ. 2488 ถึง ปัจจุบัน, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2524), หน้า 93-94.

⁹⁵ ดูรายละเอียดใน สังคีต พิริยะรังสรรค์, ทุนนิยมขุนนางไทย พ.ศ. 2475 ถึง 2503, (กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์สร้างสรรค์, 2526), หน้า 404-418.

⁹⁶ แกมสุข นุ่มนนท์, "ขบวนการต่อต้านอเมริกาอันสมัยจอมพล ป. พิบูลสงคราม", รวมบทความประวัติศาสตร์ 2 (มกราคม 2524): 52.

เป็นการวางพื้นฐานทาง เศรษฐกิจแบบใหม่ของไทย เพื่อขยายระบบและกิจการด้านอุตสาหกรรมหลายด้าน เช่น โครงการพัฒนาลุ่มแม่น้ำโขง โครงการสร้างเขื่อน โครงการสร้างอ่างเก็บน้ำ โครงการสร้างถนน โครงการท่าเรือ โครงการถ่านหิน เป็นต้น⁹⁷ ซึ่งความช่วยเหลือเหล่านี้เมื่อได้ดำเนินการไปแล้วก็จะมีบริษัทการค้าของชาวต่างประเทศ เช่น จาก ยุโรปและสหรัฐอเมริกา เข้ามาลงทุนและตั้งหอการค้าของตนขึ้น เพื่อขยายกิจการต่าง ๆ ออกไปอย่างมากภายในระหว่างปี พ.ศ. 2493-2495⁹⁸ ซึ่งสหรัฐอเมริกาได้ให้ความช่วยเหลือด้านการเงินทั้งในรูปแบบของ เงินช่วยเหลือและ เงินกู้ยืมอย่างมาก

ในช่วงนี้จึงกล่าวได้ว่า เศรษฐกิจของไทยกำลังขยายตัวจากปัจจัยทั้งภายในประเทศ โดยกลุ่มพ่อค่านักธุรกิจชาวจีน การดำเนินการบริหารรัฐวิสาหกิจโดยกลุ่มผู้บริหารประเทศและปัจจัยจากภายนอกประเทศหรือธุรกิจการค้าและการลงทุนจากบรรษัทลงทุนต่างชาติ ก่อให้เกิดความช่วยเหลือร่วมมือกันระหว่างประเทศมากขึ้น โดยเฉพาะด้านธุรกิจและอุตสาหกรรม เศรษฐกิจของไทยจึง เปลี่ยนแปลงไป

สภาพพื้นฐานทางสังคม

จากนโยบายของรัฐบาลและการปรับปรุงประเทศทางด้าน เศรษฐกิจอย่างมากในช่วงเวลานี้ มีผลทำให้ลักษณะสังคมไทย เปลี่ยนไป จากการที่รัฐบาลมีนโยบายส่งเสริมการลงทุนในประเทศ ได้รับความช่วยเหลือจากต่างประเทศ ทำให้เศรษฐกิจไทยต้อง เกี่ยวข้องกับ เศรษฐกิจโลก ประกอบกับ เหตุผลทางการ เมืองด้วยสังคมไทยจึงมีลักษณะ เริ่ม เข้าสู่ระบบสังคม เศรษฐกิจแบบเปิดเสรี และมีลักษณะ เริ่ม เข้าสู่สังคมอุตสาหกรรมมากขึ้น รวมทั้งสังคม เกษตรในชนบทก็ได้รับการพัฒนาขึ้นด้วย ในด้านการเกษตร รัฐบาลได้ขยายการส่งเสริมการเพาะปลูกเพื่อให้ได้ผลผลิตที่ดีและมีปริมาณมากพอที่จะทำการค้ากับต่างประเทศ มีการคัดเลือกพันธุ์พืช การใช้ปุ๋ย และเครื่องมือในการผลิตที่ทันสมัย โดยได้รับความช่วยเหลือและร่วมมือทางวิชาการและ

⁹⁷ เรื่องเดียวกัน, หน้า 55-56.

⁹⁸ สมภพ มานะรังสรรค์, การขยายตัวของระบบทุนนิยมในประเทศไทย พ.ศ.2488-ปัจจุบัน, หน้า 89.

อุปกรณ์จากองค์การอาหารและเกษตรแห่งสหประชาชาติ ในด้านการเลี้ยงสัตว์ รัฐบาลได้ตั้ง
สถานีบำรุงพันธุ์สัตว์ สถานีตรวจโรคสัตว์และปราบโรคระบาด รวมทั้งคัดเลือกพันธุ์สัตว์และ
ขยายพันธุ์สัตว์ออกไปอย่างกว้างขวาง ในด้านการป่าไม้มีการบำรุงและป้องกันการลักลอบ
ตัดไม้ทำลายป่า อีกทั้งขยายการสหกรณ์ให้แพร่หลายออกไป เพื่อให้ความ เป็นอยู่ของชาวไร่
ชาวนาดีขึ้น มีการจัดตั้งนิคมสร้างตนเอง เพื่อให้ราษฎรมีที่อยู่อาศัยและมีที่ทำกิน เป็นของตนเอง⁹⁹

ในด้านสวัสดิการสังคม มีการปลูกสร้างอาคารสงเคราะห์ให้ผู้มีรายได้น้อย เข้าอยู่ใน
อัตราค่าเช่าต่ำ มีธนาคารอาคารสงเคราะห์ดำเนินการปลูกอาคารให้เช่าซื้อ รวมทั้งให้กู้ยืม
เงินไปปลูกสร้างต่อเติม ซ่อมแซม หรือถ่ถอน เกี่ยวกับที่อยู่อาศัย นอกจากนี้ยังมีสวัสดิการใน
ด้านการสงเคราะห์คนชรา การสงเคราะห์คนพิการและทุพพลภาพ การสงเคราะห์ผู้มีบุตรมาก
การสงเคราะห์เด็กและการสงเคราะห์ผู้ได้รับภัยธรรมชาติด้วย¹⁰⁰

สำหรับในด้านการศึกษา รัฐบาลได้ตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาอัน เป็น
รากฐานในการพัฒนากำลังคนให้สอดคล้องกับการพัฒนาประเทศและสภาพสังคมที่เปลี่ยนแปลง
โดย เน้นการอาชีวศึกษาเพื่อ เป็นรากฐานในการประกอบอาชีพ มีการประกาศใช้แผนการศึกษา
ชาติ พ.ศ. 2494 ขึ้นมาใช้แทนแผนการศึกษาชาติ พ.ศ. 2479 เดิม โดยมีทัศนศึกษาและ
มัธยมศึกษาอาชีวศึกษา ระบุเพิ่มจากแผนเดิมไว้อย่างชัดเจน เป็นครั้งแรก และยังมีแนวทาง
การจัดการศึกษากว้างขวางขึ้น เพราะได้บัญญัติเกี่ยวกับการศึกษาพิเศษ และการศึกษาผู้ใหญ่
ไว้ด้วยเช่นกัน¹⁰¹ และในรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2492 ที่ประกาศใช้ในช่วงนี้
ก็มีบทบัญญัติว่าด้วยการศึกษาไว้รวมถึง 6 มาตรา ซึ่งนับว่ามากกว่ารัฐธรรมนูญฉบับก่อน ๆ ที่ใช้

⁹⁹ กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, บันทึกผลงานของรัฐบาลจอมพลแปลก
พิบูลสงคราม ระหว่าง พ.ศ. 2491-2499, (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์คิวพร, 2500), หน้า
150-160.

¹⁰⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 179.

¹⁰¹ กระทรวงศึกษาธิการ, ประวัติกระทรวงศึกษาธิการ พ.ศ. 2435-2507,
หน้า 365.

มา มีการนำบทบัญญัติใหม่ ๆ มาบัญญัติไว้เพื่อตอบสนองการพัฒนาประเทศ โดยให้ประชาชนได้รับการศึกษาที่เหมาะสมกับสภาพสังคมที่เปลี่ยนไป ซึ่งบัญญัติไว้ในหมวดต่าง ๆ รวม 3 หมวด คือ

ในหมวดที่ 3 ว่าด้วยสิทธิและเสรีภาพของชนชาวไทย มีมาตรา 36 ระบุให้บุคคลมีเสรีภาพบริบูรณ์ในการศึกษา อบรม โดยไม่ขัดต่อกฎหมายและหน้าที่ของพลเมือง รวมทั้งสถานศึกษาของรัฐบาลและของเทศบาล ต้องให้ความเสมอภาคแก่บุคคลในการเข้ารับการศึกษาอบรมตามความสามารถของบุคคลนั้น ๆ¹⁰²

ในหมวดที่ 4 ว่าด้วยหน้าที่ของชนชาวไทย มีมาตรา 53 ระบุให้บุคคลมีหน้าที่รับการศึกษาอบรมชั้นประถมศึกษาภายใน เจ็ดขวบ และวิธีการที่กฎหมายบัญญัติ¹⁰³

ในหมวดที่ 5 ว่าด้วยแนวนโยบายแห่งรัฐ มีมาตรา 62 ระบุว่าการศึกษาอบรมทั้งมีจุดประสงค์ที่จะให้ชนชาวไทย เป็นพลเมืองดี มีร่างกายแข็งแรงและอนามัยสมบูรณ์ มีความรู้ความสามารถที่จะประกอบการอาชีพและมีจิตใจเป็นนักประชาธิปไตย มาตรา 63 ระบุว่ารัฐพึงส่งเสริมและบำรุงการศึกษาอบรม โดยที่การจัดระบบการศึกษาอบรมนั้น เป็นหน้าที่ของรัฐ สถานศึกษาทั้งปวงย่อมอยู่ในการควบคุมดูแลของรัฐ และการศึกษาอบรมชั้นอุดมศึกษา รัฐพึงจัดการให้ดำเนินกิจการของตนได้ภายในขอบเขตที่กฎหมายบัญญัติ มาตรา 64 ระบุว่าการศึกษาอบรมชั้นประถมศึกษาในสถานศึกษาของรัฐ และของเทศบาลจะต้องจัดให้โดยไม่เก็บค่าเล่าเรียน รัฐพึงช่วยเหลือให้ได้มีอุปกรณ์การศึกษาอบรมตามควรและมีมาตรา 65 ระบุว่ารัฐพึงสนับสนุนการค้นคว้าในทางศิลปศาสตร์และวิทยาศาสตร์¹⁰⁴

¹⁰² พลตรีพระเจ้าวรวงศ์เธอ กรมหมื่นนคราธิปพงศ์ประพันธ์, ประวัติรัฐธรรมนูญไทย ฉบับแรก พ.ศ. 2475 ถึงฉบับปัจจุบัน, หน้า 245.

¹⁰³ เรื่องเดียวกัน, หน้า 247.

¹⁰⁴ เรื่องเดียวกัน, หน้า 248-249.

นอกจากนี้ยังมีผลมาจากการเข้าเป็นสมาชิกสหประชาชาติ ก่อให้เกิดการร่วมเป็นภาคีสมาชิกร่วมมือกันตามแผนการโคลัมโบ และช่วยเหลือประเทศเพื่อนบ้านใกล้เคียง ก็มีการแลกเปลี่ยนทางวิชาการ ผู้เชี่ยวชาญ ทุนศึกษาดูงาน และวัสดุอุปกรณ์ต่าง ๆ ล้วนเป็นประโยชน์ต่อการศึกษาด้วยทั้งสิ้น¹⁰⁵

จะเห็นได้ว่าความเปลี่ยนแปลงทางสังคมในช่วงนี้ มีผลต่อการศึกษาหลายประการ ตั้งแต่การกำหนดนโยบายของรัฐ รัฐธรรมนูญและความร่วมมือจากต่างประเทศ

ช่วงที่ 5 สมัยเร่งรัดพัฒนาประเทศ พ.ศ. 2500-2516 : รัฐบาลจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ และ จอมพลถนอม กิตติขจร

ในช่วงนี้มีรัฐบาลขึ้นมายบริหารประเทศ 6 ชุด มีนายกรัฐมนตรี 3 คน คือ

รัฐบาลชุดที่ 27 บริหารประเทศระหว่างวันที่ 21 กันยายน 2500 ถึง 26 ธันวาคม 2500 มีนายพจน์ สารสิน เป็นนายกรัฐมนตรี และหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 24 กันยายน 2500 มีนโยบายการศึกษา คือ รัฐบาลจะส่งเสริมการศึกษาในทางปริมาณและคุณภาพ จะวางรากฐานเพื่อให้ประชาชนมีพื้นความรู้สูงขึ้น และมีความสามารถที่จะประกอบอาชีพได้ดี จะส่งเสริมให้ประชาชนมีวัฒนธรรมและศีลธรรม อันดีงามด้วยอาศัยการศาสนาและการศึกษาเป็นหลัก¹⁰⁶

รัฐบาลชุดที่ 28 บริหารประเทศระหว่างวันที่ 1 มกราคม 2501 ถึง 20 ตุลาคม 2501 มีพลโทถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี และหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 9 มกราคม 2501 ในส่วนของการศึกษาว่า รัฐบาลจะทำนุบำรุงการศึกษามากยิ่งขึ้น เพื่อให้เกิดผลดีทั้งในด้านปริมาณและ

¹⁰⁵ ดูรายละเอียดใน กองจดหมายเหตุแห่งชาติ กรมศิลปากร, บันทึกผลงานของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ระหว่าง พ.ศ. 2491-2499, หน้า 79-88.

¹⁰⁶ ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 74 ตอนที่ 83 (พ.ศ. 2500), หน้า 2397.

คุณภาพ โดยมุ่งให้ประชาชนเป็นพลเมืองดีทั้งในระบอบประชาธิปไตย และเป็นกำลังทางเศรษฐกิจของชาติ จะพยายามให้มีสถานศึกษาให้เพียงพอ ดำเนินการยกระดับการศึกษาเบื้องต้นของประชาชนทั่วไปให้สูงขึ้น พัฒนาการศึกษาในส่วนภูมิภาค ตลอดจนการศึกษาขั้นสูง และส่งเสริมอาชีวศึกษาเป็นพิเศษ จะได้เร่งผลิตครูและปรับปรุงหลักสูตร วิธีการวัดผลการศึกษา แบบเรียนและอุปกรณ์ให้เหมาะสม กับทั้งจะได้แก้ปัญหาเกี่ยวกับเยาวชนโดยส่งเสริมการพลศึกษา และกิจกรรมพิเศษอื่น ๆ นอกจากนี้รัฐบาลจะได้สนับสนุนส่งเสริมและปรับปรุงโรงเรียนราษฎร์กับส่งเสริมวิทยฐานะและสวัสดิภาพของครูโดยทั่วไป รวมทั้งจะทำนุบำรุงศิลปและวัฒนธรรมของชาติ ตลอดจนปรับปรุงกิจการพิพิธภัณฑ์และหอสมุดแห่งชาติให้ดีขึ้น¹⁰⁷

รัฐบาลชุดที่ 29 บริหารประเทศระหว่างวันที่ 9 กุมภาพันธ์ 2502 ถึง 8 ธันวาคม 2506 มีจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นนายกรัฐมนตรี และหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ แถลงนโยบาย เมื่อวันที่ 12 กุมภาพันธ์ 2502 มีนโยบายการศึกษาว่า รัฐบาลนี้จะสนใจเป็นพิเศษในการศึกษาของเยาวชน ซึ่งจะได้เป็นกำลังสำคัญของชาติในวันหน้า โดยจะได้ดำเนินการให้เยาวชนได้รับทั้งวิทยาการและจริยศึกษาควคู่กันไป จะได้จัดตั้งสภาการศึกษาแห่งชาติขึ้น เพื่อวางโครงการศึกษาให้เป็นโครงการถาวรเหมาะสมแก่ความจำเป็นของชาติและสอดคล้องกับรูปการปกครองของประเทศ จะเปิดโอกาสและส่งเสริมให้ประชาชนมีส่วนร่วมในการจัดการศึกษาให้กว้างขวางยิ่งขึ้น โดยรัฐบาลถือหลักว่า จะเพียงแต่ควบคุมให้เป็นไปตามโครงการศึกษาแห่งชาติ และให้ความอนุเคราะห์ตามความจำเป็น¹⁰⁸

รัฐบาลชุดที่ 30 บริหารประเทศระหว่างวันที่ 9 ธันวาคม 2506 ถึง 11 มีนาคม 2511 มีพลเอกถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี และหม่อมหลวงปิ่น มาลากุล เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ เช่นเดิม แถลงนโยบาย เมื่อวันที่ 19 ธันวาคม 2506 ในส่วนของการศึกษาว่า รัฐบาลจะปฏิบัติตามที่รัฐบาลชุดก่อนแถลงไว้ในนโยบาย จะให้ความ

¹⁰⁷ ราชกิจจานุเบกษา เล่มที่ 75 ตอนที่ 4 (พ.ศ. 2501), หน้า 3.

¹⁰⁸ ประเสริฐ ปัทมสุคนธ์, รัฐสภาไทยในรอบสี่สิบสองปี, หน้า 934.

สำคัญแก่การศึกษาเพื่อการอาชีพเป็นพิเศษกับที่จะขยายการศึกษาชั้นสูงไปตามจังหวัดต่าง ๆ ให้มากยิ่งขึ้นด้วย¹⁰⁹

รัฐบาลชุดที่ 31 บริหารประเทศระหว่างวันที่ 7 มีนาคม 2512 ถึง 17 พฤศจิกายน 2514 มีจอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี และนายสุกิจ นิมมานเหมินทร์ เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 25 มีนาคม 2512 มีนโยบายการศึกษาว่า รัฐบาลนี้ตระหนักถึงความสำคัญของการศึกษาแห่งชาติว่า เป็นกุญแจสำคัญที่จะนำไปสู่ความเจริญก้าวหน้าในทุก ๆ ทาง ฉะนั้นรัฐบาลนี้จะจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับการพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยเฉพาะจะปรับปรุงและส่งเสริมการศึกษาในด้านการศึกษาระดับมัธยม อาชีวศึกษาและอุดมศึกษาให้ดียิ่งขึ้น ในการนี้รัฐบาลจะพยายามขยายการศึกษาภาคบังคับออกไปให้ทั่วทั้งประเทศ ปรับปรุงโรงเรียนทุกชนิด โดยเฉพาะโรงเรียนอาชีวศึกษาให้มีคุณภาพสูงขึ้น และเพิ่มจำนวนให้มากขึ้น ปรับปรุงมหาวิทยาลัยที่มีอยู่แล้วให้มีคุณภาพสูงขึ้น และให้มีที่เรียนมากขึ้น ช่วยเหลือครูบาอาจารย์ในรูปแบบสวัสดิการต่าง ๆ เพื่อให้ได้มีความรู้สึกมั่นคงในอาชีพของตน สามารถอุทิศเวลาเพื่อการศึกษาอบรมแก่เยาวชนอย่างเต็มที่ นอกจากนั้นรัฐบาลนี้จะสนับสนุนให้เอกชนได้เข้ามามีบทบาทในการให้การศึกษาแก่ประชาชนทั้งในระดับประถมศึกษา มัธยมศึกษา และอุดมศึกษามากขึ้น ส่งเสริมการศึกษาริวิจัยในสาขาวิชาการต่าง ๆ และนำผลของการวิจัยมาประยุกต์ให้เหมาะสมกับภาวะความต้องการของประเทศ¹¹⁰

รัฐบาลชุดที่ 32 บริหารประเทศระหว่างวันที่ 18 ธันวาคม 2515 ถึง 14 ตุลาคม 2516 มีจอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกรัฐมนตรี และนายอภัย จันทวิมล เป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ แถลงนโยบายเมื่อวันที่ 22 ธันวาคม 2515 มีนโยบายการศึกษาว่า รัฐบาลนี้จะจัดการศึกษาให้สอดคล้องกับแผนพัฒนา เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ โดยจะปรับปรุงและส่งเสริมทั้งในด้านการศึกษาระดับมัธยม อาชีวศึกษาและอุดมศึกษา ทั้งจะสนับสนุนให้เอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการศึกษาทุกระดับแก่ประชาชนมากยิ่งขึ้น¹¹¹

¹⁰⁹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 960.

¹¹⁰ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1016.

¹¹¹ เรื่องเดียวกัน, หน้า 1068.

สภาพพื้นฐานทางการเมือง

จอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ ผู้บัญชาการทหารบกและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงกลาโหม ขณะนั้น ได้ทำรัฐประหารรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ในวันที่ 16 กันยายน 2500 โดยให้เหตุผลว่า "...รัฐบาลอันมีจอมพล ป. พิบูลสงคราม เป็นนายกรัฐมนตรี ได้บริหารราชการแผ่นดินไม่เป็นที่ไว้วางใจของประชาชน ทั้งไม่สามารถรักษาความสงบเรียบร้อยของบ้านเมืองได้..."¹¹² ในเวลาต่อมาสภาผู้แทนราษฎรได้ลงมติเป็นเอกฉันท์ เลือกนายพจน์ สารสิน ซึ่งขณะนั้นดำรงตำแหน่ง เลขาธิการองค์การสนธิสัญญาป้องกันร่วมกันแห่งเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ หรือ ส.ป.อ. และเคยดำรงตำแหน่งอัครราชทูตไทยประจำกรุงวอชิงตัน สหรัฐอเมริกา มาเป็นนายกรัฐมนตรี โดยจัดตั้งรัฐบาลรักษาราชการอยู่ชั่วคราว เป็นเวลา 90 วัน เมื่อครบวาระก็ได้ลาออกจากตำแหน่ง หลังจากนั้น พลโทถนอม กิตติขจร ก็ได้รับการเสนอชื่อให้เป็นนายกรัฐมนตรีในวันที่ 1 มกราคม 2501 บริหารประเทศเป็นเวลาต่อมาอีกประมาณ 10 เดือน แต่ในระหว่างนั้นเกิดความขัดแย้งกันระหว่างผู้นำของพรรคการเมืองหลายพรรค รวมทั้งฝ่ายค้านและฝ่ายรัฐบาล ทหารและพลเรือนจนมีทีท่าว่าจะเกิดความไม่สงบขึ้น พลเอกถนอม กิตติขจร ก็ไม่สามารถบริหารประเทศให้เป็นไปตามนโยบายที่กำหนดไว้ได้ จึงลาออกจากตำแหน่งนายกรัฐมนตรีจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ จึงได้ทำรัฐประหารอีกครั้งในวันที่ 20 ตุลาคม 2501 แต่เรียกว่า การปฏิวัติ ได้ประกาศยกเลิกรัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทยฉบับที่ใช้อยู่ขณะนั้น รวมทั้งยกเลิกพระราชบัญญัติจัดตั้งพรรคการเมือง พ.ศ. 2498 ยุบคณะรัฐมนตรีและสภาผู้แทนราษฎรด้วย¹¹³ จากนั้นดำเนินการปกครองและบริหารประเทศในลักษณะ "เผด็จการ" หรือ "อำนาจนิยม" มาโดยตลอด จนกระทั่งถึงแก่อสัญกรรมในวันที่ 8 ธันวาคม 2506

จอมพลถนอม กิตติขจร ได้เป็นนายกรัฐมนตรีคนต่อมาตั้งแต่วันที่ 7 มกราคม 2507 ดำเนินการบริหารประเทศตามแบบของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ แต่มีเหตุการณ์ไม่สงบเกิดขึ้นอีก

¹¹²"ประกาศพระบรมราชโองการตั้งผู้รักษาพระนครฝ่ายทหาร" อ้างถึงใน รองศยามานนท์, ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ, หน้า 351.

¹¹³"ประกาศของคณะปฏิวัติ ฉบับที่ 3", ราชกิจจานุเบกษา ฉบับพิเศษ 75, 81 (20 ตุลาคม 2501): 7.

หลายครั้ง เช่น การปฏิบัติในวันที่ 1 ธันวาคม 2507 เนื่องจากเจ้าหน้าที่สืบราชการลับฝ่ายทหาร ตำรวจ สันติบาล และเจ้าหน้าที่รักษาความปลอดภัยแห่งชาติ ต้องการล้มรัฐบาลในวันที่ 8 สิงหาคม 2508 เกิดการปะทะกันระหว่างเจ้าหน้าที่กับผู้ก่อการร้ายคอมมิวนิสต์ที่อำเภอณาแก จังหวัดนครพนม นอกจากนี้ยังมีเรื่องการเมืองระหว่างประเทศ คือ สหรัฐอเมริกาขอตั้งฐานทัพในประเทศไทยเพื่อร่วมรบในสงครามเวียดนาม และภายในประเทศก็มีการเผยแพร่แนวความคิดต่อต้านรัฐบาลอย่างรุนแรง การชุมนุมนัดหยุดงาน การเรียกร้องขอขึ้นค่าจ้างและค่าแรงงานของผู้ใช้แรงงาน ตลอดจนความเคลื่อนไหวและตื่นตัวทางการเมืองของนิสิต นักศึกษาขึ้นในประเทศไทยอย่างเป็นทางการในวันที่ 1 กุมภาพันธ์ 2513¹¹⁴ ซึ่งมีบทบาททางการเมืองในเวลาต่อมา เมื่อเหตุการณ์ทุกอย่างถึงขีดจึงนำไปสู่วิกฤตการณ์ทางการเมืองอีกครั้งในวันที่ 14 ตุลาคม 2516 หรือวันมหาวิปโยค มีผลให้รัฐบาลชุดจอมพลถนอม กิตติขจร ต้องลาออกและเดินทางออกนอกประเทศไปในที่สุด

สภาพพื้นฐานทางเศรษฐกิจ

แม้ว่าการปกครองของจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์จะมีลักษณะ เป็นเผด็จการดังที่นักวิชาการ นักวิจัยหลายฝ่ายทำการศึกษาค้นคว้าและวิจัยกันอย่างมากมายก็ตาม แต่ในทางเศรษฐกิจนั้น รัฐบาลได้ เน้น และส่งเสริมอุตสาหกรรมอย่างจริงจัง โดยได้รับการสนับสนุน เงินทุนจากต่างประเทศ มีการตั้งโรงงานอุตสาหกรรมขนาดใหญ่ขึ้นหลายแห่งในจังหวัดสมุทรปราการ¹¹⁵ และยังสามารถตั้งคณะกรรมการที่ปรึกษาเศรษฐกิจเพื่อปรับปรุงแก้ไขเศรษฐกิจของชาติให้ดีขึ้น มีการวางแผนการดำเนินงานไว้ล่วงหน้าด้วย โดยแบ่งโครงการออกเป็น 3 ระยะ คือ เรื่องเฉพาะหน้า โครงการระยะสั้นและโครงการระยะยาว¹¹⁶ ต่อมาในปี พ.ศ. 2502 ก็ได้ตั้งคณะกรรมการส่งเสริมการ

¹¹⁴ ดูรายละเอียดใน สุปรีดา ลอตระกูล, "พัฒนาการของขบวนการนิสิตนักศึกษาในประเทศไทย", (วิทยานิพนธ์ปริญญาครุศาสตรมหาบัณฑิต สาขาการอุดมศึกษา จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, พ.ศ. 2530.)

¹¹⁵ รอง ศยามานนท์, ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ, หน้า 375.

¹¹⁶ เรื่องเดียวกัน, หน้า 384-385.

ลงทุน และตั้งสภาพพัฒนา เศรษฐกิจแห่งชาติขึ้นทำหน้าที่ศึกษาปัญหา เศรษฐกิจและ เสนอความคิด
เห็นต่อรัฐบาล

ในปี พ.ศ. 2504 ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติขึ้น เป็น ครั้ง
แรก เพื่อวางระบบและพัฒนาเศรษฐกิจอย่างมีแบบแผนทุกระยะ 5 ปี พร้อมทั้งกู้เงินจากต่าง
ประเทศมาพัฒนาด้านสาธารณูปโภค ได้แก่ ถนน เขื่อน ไฟฟ้า น้ำประปา อย่างกว้างขวาง
สำหรับรองรับอุตสาหกรรมและบริษัทต่างประเทศที่ เข้ามาลงทุนทาง เศรษฐกิจในประเทศไทย
ด้วย ¹¹⁷ อีกทั้งก่อนหน้านี้ คือ ในปี พ.ศ. 2503 ก็ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติส่งเสริมการ
ลงทุน เพื่อสนับสนุนให้เอกชน เข้ามาลงทุนด้านอุตสาหกรรมและธุรกิจด้วย จึงมีการรวมกลุ่ม
และจัดตั้ง เป็นสมาคมต่าง ๆ กันมากมาย ประกอบกับมีผู้นำทางการ เมืองหลายคนมีบทบาทใน
การบริหารองค์การทางธุรกิจเหล่านั้น และบางแห่งก็ดำเนินกิจการเอง ระบบ เศรษฐกิจแบบ
อุตสาหกรรมจึงขยายตัวไปอย่างเต็มที่ ¹¹⁸

จากการพัฒนาเศรษฐกิจตามแผนพัฒนาฯ ในระยะแผนฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509)
และแผนฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510-2514) นั้น รัฐบาลได้กำหนดแนวทางในการลงทุน โดย เน้น
การเตรียมความพร้อมขั้นพื้นฐาน คือ สร้างสิ่งอำนวยความสะดวกต่าง ๆ วั้บริการและเพื่อ
จูงใจให้ภาคเอกชนมาลงทุนทำการผลิตและขยายการลงทุนในแขนงต่าง ๆ ต่อไป บริการขั้น
พื้นฐานนั้นได้แก่ การสร้างทางหลวง เขื่อนพลังน้ำเพื่อผลิตไฟฟ้า และประโยชน์ในการชลประทาน
รวมทั้งการสื่อสารและการคมนาคมต่าง ๆ เมื่อธุรกิจการค้าและการอุตสาหกรรมขยายตัว ความ
ต้องการแหล่งเงินทุนก็มีมากขึ้น ดังนั้น ธุรกิจการเงินและการธนาคารก็ขยายตัวเพิ่มขึ้นอย่าง
รวดเร็ว ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2503 เป็นต้นมา ได้แก่ ธนาคารพาณิชย์ไทย มี 16 แห่ง ธนาคาร
พาณิชย์ของต่างประเทศซึ่งมีสาขาในประเทศไทย 14 แห่ง บริษัทเงินทุนและหลักทรัพย์กว่า 100

¹¹⁷ สมภพ มานะรังสรรค์, การขยายตัวของระบบทุนนิยมในประเทศไทย พ.ศ.
2488-ปัจจุบัน, หน้า 98-99.

¹¹⁸ ดูรายละเอียดใน เรื่องเดียวกัน, หน้า 99-124.

แห่ง บริษัทประกันภัยและประกันชีวิตประมาณ 50 บริษัท รวมทั้งสถาบันการเงินในรูปแบบอื่นอีกมากมาย ได้แก่ บริษัท เครดิตฟองซิเอร์ บริษัทแชร์ และบริษัทคอมโมดิตี¹¹⁹ เป็นต้น เมื่อเป็นเช่นนี้ทำให้เกิดการขยายตัวในภาคอุตสาหกรรมและการบริการ (ด้านการเงินและการธนาคาร) มากขึ้น และไม่สมดุลกับภาคเกษตรกรรม เพราะมีความแตกต่างในด้านรายได้ อีกทั้งความเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจก็จำกัดอยู่เฉพาะในกรุงเทพฯ และจังหวัดใกล้เคียงเท่านั้น ส่วนในต่างจังหวัดยังคงเป็นสังคมเกษตรกรรมเหมือนเดิม จึงยังไม่มีกระจายรายได้ที่เหมาะสม และมีการเสียดุลการค้าให้กับต่างประเทศด้วย โดยเฉพาะกับสหรัฐอเมริกาและญี่ปุ่น¹²⁰ ดังนั้นในแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515-2519) จึงได้มีการปรับปรุงกลยุทธ์ในการพัฒนาเศรษฐกิจใหม่ คือ นอกจากจะ เน้นประสิทธิภาพการผลิต ปรับปรุงโครงสร้างทางเศรษฐกิจและเพิ่มความสามารถในการผลิตแล้ว ยังได้สนใจปัญหาความแตกต่างทางรายได้และความไม่สมดุลระหว่างเมืองกับชนบทด้วย จึงได้เพิ่มมาตรการในการกระจายรายได้และมาตรการในการพัฒนาสังคมมากขึ้น¹²¹

เมื่อพิจารณาถึงการจัดสรรงบประมาณในแต่ละปีช่วงนี้รัฐบาลจัดสรรเงินด้านการป้องกันประเทศ ด้านการรักษาความสงบภายในประเทศ และด้านการศึกษา คิดเป็นร้อยละ ดังตารางต่อไปนี้¹²²

¹¹⁹ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการ เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สรุปผลการพัฒนาประเทศช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3, (กรุงเทพฯ: บริษัทตะวันนา, 2520), หน้า 4-5.

¹²⁰ ธนาคารแห่งประเทศไทย, รายงานเศรษฐกิจ ปีที่ 12 เล่มที่ 17 (กรกฎาคม 2515), หน้า 81.

¹²¹ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการ เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, สรุปผลการพัฒนาประเทศช่วงแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 3, หน้า 6.

¹²² รวบรวมจากสำนักงานงบประมาณ, ผลงานของรัฐบาลจอมพลถนอม กิตติขจร, (กรุงเทพฯ: สหกรณ์ชายส่งแห่งประเทศไทย, 2516).

	2504	2505	2506	2507	2508	2509	2510	2511	2512	2513	2514	2515	2516
การใช้จ่าย													
การศึกษา	15.4	14.9	15.6	15.4	15.3	14.3	13.2	5.8	5.5	5.9	6.2	6.0	6.7
การป้องกันประเทศ	16.6	16.4	15.6	15.4	15.5	15.0	13.6	15.3	15.7	17.0	17.9	18.2	18.2
การรักษาความสงบภายใน													
ประเทศ	15.0	13.9	14.3	15.5	16.9	17.1	15.6	20.7	21.3	20.7	21.5	22.1	28.5

จากรายการจะเห็นได้ว่า ในระยะแรกของการใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาตินั้น งบประมาณด้านการศึกษาที่ได้รับจากการจัดสรรในแต่ละปี ยังไม่แตกต่างจากงบประมาณด้านการป้องกันประเทศและการรักษาความสงบภายในประเทศเท่าใดนัก แต่หลังจากที่หมดแผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 1 (พ.ศ. 2504-2509) แล้ว และใช้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 2 (พ.ศ. 2510-2514) และฉบับที่ 3 (พ.ศ. 2515-2519) นั้น งบประมาณด้านการศึกษาที่ลดลงตามลำดับ อันเป็นผลสืบเนื่องมาจากสถานการณ์ทางการเมืองทั้งภายในและภายนอกประเทศไทยนั่นเอง

สภาพพื้นฐานทางสังคม

เนื่องจากในช่วงเวลานี้มีการเปลี่ยนแปลงทางการ เมืองและ เศรษฐกิจอย่างมาก โดยเฉพาะ เศรษฐกิจที่นโยบายของรัฐมุ่งส่งเสริมในด้านอุตสาหกรรม ธุรกิจ และการบริการ นั้น ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงทางสังคมอย่างมากเช่นกัน ดังจะเห็นว่าสังคมชนบทนั้นยังคงเป็นสังคมเกษตรกรรมอยู่ แต่ในสังคมเมืองกำลังจะกลายเป็นสังคมอุตสาหกรรม ความแตกต่างระหว่างเมืองกับชนบทเริ่มมีมากขึ้นหลังจากใช้แผนพัฒนาฯ แม้ในระยะแรกของการปกครองและบริหารประเทศในสมัยจอมพลสฤษดิ์ ธนะรัชต์ นั้นจะส่งเสริมสวัสดิภาพของประชาชนอย่างมาก มีการดำเนินการต่อผู้กระทำผิดและเป็นภัยต่อสังคมอย่างเด็ดขาด คือ การใช้มาตรา 17 ปรามปรามผู้กระทำการอันมิชอบด้วยกฎหมาย รวมทั้งควบคุมสถานบริการต่าง ๆ ให้อยู่ในความดูแลรับผิดชอบอย่างเคร่งครัดต่อเจ้าหน้าที่ผู้รักษากฎหมาย ซึ่งทำให้บ้าน เมืองสงบเรียบร้อย¹²³ แต่เมื่อใช้แผนพัฒนาฯ แล้ว มีผลให้สังคมเริ่มเปลี่ยนไป อาทิ ความต้องการแรงงานในภาคอุตสาหกรรมและบริการมีมากขึ้น คนชนบทจึงอพยพเข้าสู่กรุงเทพฯ เพื่อหางานทำ การขยายตัวของเมืองโดยเฉพาะกรุงเทพฯและจังหวัดใกล้เคียง เป็นไปอย่างรวดเร็ว และกรุงเทพฯ ก็กลายเป็นศูนย์กลางของความเจริญทั้งหมด เกิดมีการรวมกลุ่มทางสังคมตามลักษณะอาชีพขึ้น ได้แก่ กลุ่มนักธุรกิจ กลุ่มผู้ใช้แรงงาน กลุ่มผู้ประกอบการ กลุ่มนักวิชาการ เป็นต้น¹²⁴

เมื่อมีการขยายตัวทางเศรษฐกิจดังกล่าว จึงมีความจำเป็นอย่างยิ่งในด้านกำลังคน มีผลทำให้การศึกษาขยายตัวตามไปด้วย โดยเฉพาะการวางแผนการศึกษาให้สอดคล้องกับการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคม เริ่มจากการตั้งสภาการศึกษาแห่งชาติขึ้น ในปี 2502 ประกาศใช้แผนการศึกษาแห่งชาติ ฉบับ พ.ศ. 2503 ซึ่งเน้นว่า จะจัดการศึกษาเพื่อสนองความต้องการ

¹²³ รong ศยามานนท์, ประวัติศาสตร์ไทยในระบอบรัฐธรรมนูญ, หน้า 385.

¹²⁴ ุรายละเอียดยใน เสนาะ อุณากร, "ความสัมพันธ์ระหว่างการวางแผนการศึกษาและการวางแผนพัฒนาเศรษฐกิจ", เอกสารประกอบการสัมมนาการวางแผนการศึกษาระดับชาติ วันที่ 7-11 กรกฎาคม 2512, (กรุงเทพฯ: สำนักงานสภาการศึกษาแห่งชาติ, 2512).

ของสังคมและบุคคล โดยให้สอดคล้องกับแผนการพัฒนาเศรษฐกิจของประเทศ มีการกำหนดแผนพัฒนาการศึกษาเข้าไปเป็นส่วนหนึ่งในแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติด้วย เริ่มตั้งแต่ฉบับแรกเป็นต้นมา รัฐบาลก็ให้ความสนใจด้านการศึกษา ปรับปรุงให้สอดคล้องกับสภาพสังคมและเศรษฐกิจที่เปลี่ยนไปในช่วงนี้ จึงมีการจัดตั้งโรงเรียนทั้งระดับประถมศึกษาและมัธยมศึกษาเพิ่มมากขึ้น¹²⁵ ในปี 2505 ได้ประกาศใช้พระราชบัญญัติประถมศึกษาฉบับใหม่ขึ้น ซึ่งมีสาระสำคัญว่า เมื่อตำบลใดมีความเหมาะสมที่จะขยายการศึกษาภาคบังคับจนถึงประโยคประถมศึกษาตอนปลายได้ ก็ให้รัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการประกาศเป็นตำบล ๆ ไป ซึ่งเป็นความคิดที่จะขยายการศึกษาภาคบังคับจากเดิม 4 ปี เป็น 7 ปี ในช่วงนี้เองมีการโอนการประถมศึกษาหรือการศึกษาประชาบาลขณะนั้นไปสังกัดองค์การบริหารส่วนจังหวัด กระทรวงมหาดไทย เพื่อให้การศึกษาภาคบังคับกระจายสู่ท้องถิ่นได้ทั่วถึง และมีการจัดตั้งมหาวิทยาลัยหลายแห่งขึ้นในส่วนภูมิภาคด้วย¹²⁶ นับเป็นการกระจายการศึกษาให้กว้างขวางออกไป

แต่อย่างไรก็ตาม ในระยะเวลาที่กรุง เทพฯ ก็กลายเป็นสังคมเมืองที่มีความแตกต่างจากชนบทอยู่มาก การหลั่งไหลเข้ามาในเมืองของคนชนบทมีผลทำให้สภาพสังคมกรุงเทพเปลี่ยนแปลงไปด้วย เช่น ปัญหาด้านที่อยู่อาศัยซึ่งขาดแคลนและไม่ถูกสุขลักษณะ เกิดชุมชนแออัดขึ้นหลายแห่ง โดยเฉพาะย่านใกล้เคียงโรงงานอุตสาหกรรมและเส้นทางคมนาคม ปัญหาด้านสภาพแวดล้อม เป็นพิษและปัญหาสังคมอื่น ๆ เช่น อาชญากรรม สถานบริการต่าง ๆ ซึ่งเป็นผลมาจากการที่รัฐบาลให้ทหารอเมริกันเข้ามาตั้งฐานทัพ รวมทั้งผลจากการรวมกลุ่มของคนในอาชีพต่าง ๆ เช่น กรรมกร ผู้ใช้แรงงาน ทำให้มีการรวมตัวกันเหนียวแน่น และมีอำนาจต่อรองกับนายจ้าง ประท้วงขอขึ้นค่าแรงงาน นัดหยุดงานหลายครั้ง นิสิตนักศึกษาก็มีบทบาทในการเรียกร้องต่าง ๆ อย่างมาก เช่นต่อต้านการขึ้นราคาสินค้าของรัฐบาลและพ่อค้าคนกลางต่อต้านสินค้าของสหรัฐอเมริกาและ

¹²⁵ ดูรายละเอียดใน สภาการศึกษาแห่งชาติ, โครงการการศึกษา พุทธศักราช 2504-2509 (ฉบับย่อ) (พระนคร: โรงพิมพ์บำรุงนุกุลกิจ, 2504).

¹²⁶ สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาแห่งชาติ, นโยบายการศึกษาของประเทศไทย, (กรุงเทพฯ: ฝ่ายเผยแพร่การศึกษาและประสานงาน กองส่งเสริมและเผยแพร่การศึกษา, 2524), หน้า 53-55.

ญี่ปุ่น รวมทั้งวิกฤตการณ์น้ำมัน อันเนื่องมาจากเกิดสงครามในตะวันออกกลาง เป็นต้น ปัญหาเหล่านี้นำไปสู่การต่อต้านรัฐบาลและเหตุการณ์ 14 ตุลาคม 2516 ในที่สุด